

1906/2

ДУХОВНЫЙ ВѢСТНИКЪ ГРУЗИНСКАГО ЭКЗАРХАТА.

На русскомъ и грузинскомъ языкахъ.
ШЕСТНАДЦАТЫЙ ГОДЪ ИЗДАНІЯ.

„Духовный Вѣстникъ Грузинскаго Экзархата“ выходитъ 2 раза въ мѣсяць, 1 и 15-го числа.

Подписная цѣна на „Духовный Вѣстникъ“ съ доставкой и пересылкой во всѣ города Россійской имперіи: на годъ—5 руб., на полгода—2 руб. 50 к., на одинъ мѣсяць—40 к., отдѣльный номеръ—20 коп.

Плата за объявленія взимается: за 1 стр.—4 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. - 2 руб., за $\frac{1}{4}$ стр.—1 руб. За объявленія, печатаемые нѣсколько разъ, плата по соглашенію.

Редакція открыта ежедневно, кромѣ воскресныхъ и праздничныхъ дней, отъ 10 до 2 часовъ дня.

Статьи и корреспонденціи адресуются на имя Редакціи съ обозначеніемъ имени и адреса автора, а также условій. Рукописи, по усмотрѣнію редакціи, подлежатъ измѣненіямъ и сокращеніямъ.

Авторы, желающіе получить непомященные статьи обратно, прилагаютъ при статьяхъ почтовые марки.

Адресъ редакціи: Тифлисъ, Экзаршеская пл., здан. Синодальной Конторы.

15-го апрѣля.

№ 8.

1906 г.

ЧАСТЬ ОФФИЦІАЛЬНАЯ.

Копія съ письма Оберъ-Прокурора Святѣйшаго Синода отъ 10 Марта 1906 года за № 2258 на имя Высокопреосвященнѣйшаго Николая, Экзарха Грузіи.

О состоявшемся 13 Ноября 1905 года освященіи по церковному чиноволоженію, во имя святителя Алексія, Митрополита Московскаго, домового храма въ гор. Рештѣ (въ Персіи) при русскомъ—Консульствѣ—созданнаго заботами управляющаго Рештскимъ Консульствомъ,

на пожертвованія русской колоніи Решта, въ ознаменованіе рожденія Его Императорскаго Высочества Государя Наслѣдника Цесаревича и Великаго Князя Алексѣя Николаевича, (о чемъ Ваше Преосвященство изволили сообщить мнѣ въ отношеніи за № 142) я имѣлъ счастье повергнуть на Высочайшее благовозрѣніе Государя Императора и Его Императорскому Величеству, на всеподданѣйшемъ докладѣ моемъ по настоящему предмету, въ 4-й день текущаго Марта, благоугодно было Собственноручно начертать: „Прочелъ съ удовольствіемъ.“

Имѣю честь сообщить о семъ Вашему Преосвященству, вслѣдствіе означеннаго отношенія за № 142.

Подлинное подписалъ: Оберъ-Прокуроръ Святѣйшаго Синода Князь А. Оболенскій.

ЧАСТЬ НЕОФФИЦІАЛЬНАЯ.

ИСТОРИЧЕСКАЯ СПРАВКА

по вопросу объ автокефальности грузинской церкви.

(ОТВѢТЪ г. В. САМУИЛОВУ *).

III

Въ третьихъ: *Поминовеніе грузинскими епископами въ церквахъ имени антиохійскаго патріарха и приемъ его посланцевъ* (Церковн. вѣдом. стр. 186 и 246). Аргументъ этотъ, выдвинутый на столбцы духовной печати г. Самуиловымъ *чисто случайно*. можно было бы замолчать, но такъ какъ почтенному антиавтокефалисту „весьма желательно“ (Церк. вѣдом. стр. 246) знать, что говорятъ объ автокефалии грузинской церкви, отъ XI вѣка по 1783 годъ, грузинскіе источники, то мы коснемся и этого вопроса, но лишь настолько, насколько онъ служитъ аргументомъ для отрицанія автокефалии означенной церкви до 1783 года.

Въ отвѣтъ на статью г. Самуилова (№ 1—2 Церк. вѣд.) профессоръ А. Хахановъ помѣстилъ въ С. Петербургскихъ вѣдомостяхъ (№ 19) замѣтку подъ заглавіемъ „Въ защиту автокефалии грузинской“

---

*) См. № 7 «Дух. вѣстн. груз. экзархата».

церкви“. Въ этой замѣткѣ профессоръ Хахановъ, между прочимъ, пишетъ: „поминовение антиохійскаго патріарха грузинскимъ католикомъ не свидѣтельствуеетъ о зависимости послѣдняго отъ перваго, ибо, какъ извѣстно на всемъ Востокѣ, каждый патріархъ поминаетъ всѣхъ прочихъ патріарховъ. Грузинскій католикосъ поминалъ патріарховъ восточной церкви, но архіереи грузинскіе поминали лишь католикоса грузинскаго. Грузинскіе церковные гуджары сохранили намъ любопытный въ этомъ отношеніи фактъ, относящійся къ началу XV вѣка. Въ 1428 году ацхурскій (ахалцихскаго уѣзда) архіепископъ Герасимъ далъ грузинскому католикосу Микелю письменное за себя и за своихъ преемниковъ обѣщаніе помянуть въ церкви *какъ было и въ прежнія времена* (подлинныя слова) царя и католикоса всей Грузіи; при чемъ онъ обязался не помянуть уже въ своей церкви антиохійскаго патріарха и не принимать его посланцевъ (Церковные гуджары, изд. Пурцеладзе, стр. 103). Итакъ, поминовение антиохійскаго патріарха еще до 1428 года въ грузинской церкви прекратилось“. Г. Самуиловъ не преминулъ воспользоваться незаконченностью мысли почтеннаго профессора, почему, перепечатавъ приведенную замѣтку въ „Церк. вѣд.“ (№ 4) цѣликомъ, снабдилъ ее, между прочимъ, слѣдующимъ замѣчаніемъ: „выдержка г. Хаханова изъ церковныхъ гуджаръ дѣйствительно цѣнна, но она служитъ только подтвержденіемъ нашей мысли. Если въ 1428 году ацхурскій (ахалцихскаго уѣзда) архіепископъ Герасимъ обязался не помянуть уже въ своей церкви антиохійскаго патріарха и не принимать его посланцевъ, то ясно, что до этого года воспоминался въ его церкви антиохійскій патріархъ и принимались его посланцы. Такимъ образомъ, послѣ XI вѣка, времени дарованія автокефаліи, въ Грузіи воспоминалось имя патріарха антиохійскаго, что и требовалось доказать“.

Но требовалось-ли это доказать? По нашему мнѣнію, прежде чѣмъ доказывать эту мысль, слѣдовало бы установить: *пользовался-ли антиохійскій патріархъ правомъ возношенія его имени за богослуженіями во всей Грузіи*—рядомъ-ли съ именемъ католикоса или же отдѣльно отъ него—и если пользовался, то не отказался-ли онъ отъ этого права? Не касаясь первой половины вопроса (для насъ не имѣющей въ данномъ случаѣ никакого значенія, ср. 15 пр. двукр. собора, бывшаго въ 861 году, значить,—послѣ п. Теофилакна, † 751 г. и вселенскихъ соборовъ) мы можемъ указать на несо-

мнѣнныя данныя въ подтвержденіе той мысли, что антиохійскій патріархъ соборне былъ лишенъ права возношенія его имени во время богослуженія грузинскими епископами. „Отцы помѣстнаго антиохійскаго собора (при патріархѣ Теофилактѣ) вмѣстѣ съ поименованнымъ патріархомъ рѣшили рукоположить одного изъ оныхъ двухъ (присланныхъ изъ Грузіи) іереевъ, и поставить его католикосомъ, и дать ему власть рукополагать тамъ, по необходимости, епископовъ и митрополитовъ, *которые и обязаны поминать его въ священныя службы своихъ, а онъ да поминаетъ имя патріарха антиохійскаго*“⁵⁾. Слѣдовательно, въ силу этого постановленія, ни одинъ грузинскій епископъ не обязывался поминать въ церкви антиохійскаго патріарха, но, напротивъ, долженъ былъ возносить въ молитвословіяхъ своихъ имя грузинскаго католикоса. И такъ какъ 15 правило двукратнаго собора, какъ и вообще соборныя правила, были извѣстны прежнимъ епископамъ, во всякомъ случаѣ, не хуже чѣмъ современнымъ намъ, то надо полагать, что добровольно и безъ достаточныхъ причинъ мацквѣрели не рѣшились бы возносить въ церкви имя патріарха антиохійскаго, вмѣсто грузинскаго католикоса, имя котораго возносилось ими „въ прежнія времена“. Разгадать сію тайну можно даже и на основаніи грузинскихъ церковныхъ гуджаровъ Д. П. Пурцеладзе, извѣстныхъ и г. Самуилову, ибо изъ этихъ гуджаровъ явствуетъ, что мацквѣрели *перестали поминать на службахъ и царя грузинскаго*. А послѣднія явленія въ историческомъ теченіи событій имѣютъ мѣсто тогда, когда вовсе исчезаетъ власть, такъ сказать, природнаго царя, „помазанника Божія“, или же когда его мѣсто въ силу обстоятельствъ занимаетъ другое лицо изъ супостатовъ, заставляющее дѣйствовать служителей алтаря подъ новымъ „режимомъ“, имъ установленнымъ или введеннымъ.

Такое явленіе мы и видимъ въ епархіи мацквѣрели Самцхе-Саатабѣго. Правители этой области, воспользовавшись ослабленіемъ царской власти, не преминули приложить всѣ усилія къ собственному высвобожденію изъ подъ опеки царей грузинскихъ, къ чему они, естественно, побуждали и своихъ первоіерарховъ въ отношеніи католикосовъ. Начало этому „освободительному движенію“ атабѣговъ было положено въ XIV

⁵⁾ Тоже у патріарха Макарія: „было постановлено рукоположить самостоятельнаго католикоса... но съ тѣмъ, чтобы онъ (а не кто другой) *продолжалъ поминать* при богослуженіи антиохійскаго патріарха“ (Правосл. собес. ч. I, стр. 118).

вѣкъ, съ каковаго времени они и „добились фактической независимости отъ грузинскаго царя, вассалами котораго себя признавали юридически“ (А. Хахановъ. Церк. вѣдом. стр. 270). Для усиленія этой политико-церковной независимости атабѣги не щадили ни силъ, ни средствъ. Въ капитальномъ трудѣ Э. Д. Жорданія „Хроники и другіе документы, относящіеся къ исторіи и литературѣ Грузіи“ помещенъ цѣлый рядъ весьма цѣнныхъ документовъ, касающихся интересующаго насъ вопроса. Изъ этихъ документовъ усматривается, что *подъ вліяніемъ* и даже давленіемъ *атабѣговъ мацквѣрели прервали связь съ грузинскимъ католикосомъ и царемъ* и при богослуженіи стали поминать—взамѣнъ перваго патріарха антиохійскаго, а вмѣсто втораго самого атабѣга. Однако, ходъ событій показываетъ, что съ такимъ положеніемъ дѣлъ въ древнѣйшей грузинской провинці примириться не желали ни царь, ни католикосъ. Само собою понятно, разъ самцхійскій церковный сепаратизмъ былъ прямымъ дѣтищемъ политическаго сепаратизма, то первенствующую роль въ уничтоженіи этого раздвоенія должны были играть цари грузинскіе. Поэтому нѣтъ ничего удивительнаго вообще въ томъ, что при усиленіи царской власти надъ атабѣгомъ, или же при установленіи между царемъ и атабѣгомъ какого либо примиряющаго *modus vivendi* прекращался и церковный сепаратизмъ, а при обратномъ теченіи обстоятельствъ онъ снова оживалъ. Такъ напр., данная мацквѣрели Герасимомъ католикосу Михаилу подписка является послѣдствіемъ побѣды царя Александра надъ атабѣгомъ Іоанномъ въ 1414—1415 г. (Жорданія. Хроники т. II, стр. 222, 227). Но мацквѣрели Серапіонъ, навѣрно преемникъ Герасима, даетъ католикосу Θεодору подписку уже другаго характера: „съ сегодняшняго дня (хиротоніи мацквѣрели) мы будемъ вашимъ вѣрнымъ слугою и богомольцемъ, врагамъ вашимъ—будемъ врагомъ, а друзьямъ—другомъ. *Кромъ патрона нашего* (т. е. атабѣга) кого вы отлучите отъ церковнаго общенія, того отлучимъ и мы“ (ibidem 239). Такимъ образомъ, если мацквѣрели Герасимъ находилъ возможнымъ быть одного съ католикосомъ Грузіи мнѣнія о политическихъ главахъ государства и области, то преемникъ его Серапіонъ считаетъ это уже невозможнымъ.

Нѣчто иное говорятъ намъ подписки анчійскаго архимандрита Херувима и кумурдойскаго архіепископа Іоанна (1453—1459 г.г.) на имя католикоса Давида. Надо замѣтить, атабѣгъ Кваркварэ II (1447—1459) вновь устроилъ церковный расколъ, почему мацквѣрели

и нѣкоторые самцхійскіе епископы снова перестали поминать на службахъ католикоса. Не будучи солидарны съ ними, кумурдоэли и анчійскій архимандритъ остались, однако, вѣрными католикосу, поминая при богослуженіи именно его. А попутно съ этимъ, когда въ томъ же 1453 году въ самцхійскій вардзійскій монастырь, считавшійся ставропигіальнымъ католикосскимъ, пріѣзжалъ греческій (антиохійскій) митрополитъ и тамъ произвелъ „отпаденіе,“ то братія этой обители, опомнившись вскорѣ, поспѣшила умоливать католикоса Давида торжественнымъ общаніемъ или клятвою: «не принимать болѣе ни митрополита— грека, ни посланій его, ни заповѣдей его и ни въ чемъ не вѣрить ему, а ставленниковъ на іеромонашескія и іеродіаконскія мѣста по прежнему посылать во Мцхеть» (ibidem 269).

Затѣмъ, къ концу XV вѣка, въ отношеніяхъ атабэговъ къ католикосамъ произошла существенная перемена къ лучшему, что явствуетъ изъ сигеля, написаннаго между 1483—1490 гг. Авторъ этого документа, одинъ изъ атабэговъ, указывая на точное исполненіе имъ своихъ обязанностей по отношенію къ мцхетскому католикосскому престолу, выражаетъ здѣсь полную увѣренность въ томъ, что и католикосъ не позволитъ себѣ поступать съ нимъ, атабэгомъ, въ противность канонамъ и правиламъ соборнымъ: *пусть все будетъ благопрістойно и по закону и пусть присланныхъ нами для рукоположенія во епископы лицъ не приводятъ къ присягѣ на вѣрность* (карталинскому) *царю* (ibid стр. 302). Въ началѣ же XVI вѣка (1500—1502) архіепископъ кумурдоэли Герасимъ пишетъ католикосу Евгарію: „такъ какъ патронъ Мзедчабукъ (атабэгъ 1500—1516 г.) воззрѣлъ на меня милостиво, пожаловалъ мнѣ каѳедру кумурдоэли и прислалъ меня для хиротоніи къ вамъ и вы меня хиротонисали, то во благо себѣ (წობდაც ჩემდა) до самой смерти буду вѣренъ вашему престолу и молиться за (грузинскаго) царя“ (ibid стр. 315). Фактическое выполненіе послѣднихъ словъ кумурдоэли, какъ видно, совсемъ не понравилось Мзедчабуку, почему на освободившуюся тогда каѳедру мацквѣрели онъ пригласилъ трапезундскаго грека Симеона и вошелъ въ сношеніе съ антиохійскимъ патріархомъ Дороеемъ II (1484—1523) о принятіи самцхійскихъ церквей подъ свое начальство, на что патріархъ Дороей отвѣтилъ цѣлымъ посланіемъ. Въ этомъ посланіи онъ восхваляетъ Мзедчабука, считая его единственнымъ изъ правителей, крещеннымъ настоящимъ образомъ (т. е. чрезъ по-

груженіе ⁶⁾; называетъ его великимъ, богобоязненнымъ и православнымъ царемъ *своимъ и всего Востока*; предсказываетъ оружію его побѣды надъ *невернымъ врагомъ* — народомъ и царемъ грузинскимъ; хвалитъ благочестіе, богобоязненность, православіе, познанія и вѣрность законамъ божественнымъ мацквѣрели (Симеона) и въ заключеніе *предоставляетъ ему (мацквѣрели) право рукополагать епископовъ самцхійскихъ, вязать и разрѣшать грѣхи* (ibid. стр. 317—318).

Однако, такими правами мацквѣрели пришлось пользоваться недолго. Преемникъ мацквѣрели Симеона, если не непосредственный, то во всякомъ случаѣ одинъ изъ ближайшихъ, Николай получаетъ рукоположеніе уже отъ мцхетскаго католикоса Іоанна и, главное, самая каѳедра мацквѣрели получается имъ (Николаемъ) отъ „Богомъ вѣнчаннаго царя царей Давида, по ходатайству католикоса“. Въ виду этого мацквѣрели Николай обѣщается не признавать никакого другого начальства, кромѣ католикоса мцхетскаго (ibid. стр. 330).

Объясненіе для столь рѣзкаго и крутого поворота дѣла мы находимъ въ сигелѣ атабѣга Амиръ-спасалара Кваркварѣ IV отъ 1518 года на имя „среди всѣхъ сѣверныхъ странъ прославленной, превознесенной, возвеличенной, святой католической церкви мцхетской съ находящимися въ ней Богомъ воздвигнутымъ столпомъ и святымъ миромъ и вашей (церкви) кормчаго во Христѣ всей Грузіи патріарха—католикоса Василія“. Въ этомъ сигелѣ атабѣгъ пишетъ: „*когда патронъ царь и патронъ дядя мой (Мзедчабухъ) разсорились* (მეძღუბეზებ), *тогда послѣдній отторкнулъ (отъ престола вашего) самцхійскихъ епископовъ*; теперь же мы, съ Божіей помощью, ручаемся, что всѣ епископы нашей области будутъ подвластны патрону католикосу и отъ него будутъ получать хиротонію, какъ это и было прежде“ (ibid. стр. 335). Какъ бы въ развитіе выраженной въ семъ документѣ мысли, мы находимъ въ сигелѣ 1519—1529 г.г. архіепископа Зосима кумурдоэли слѣдующія слова: „при возведеніи въ санъ архіепископа я даю вамъ обѣщаніе, что во всѣхъ дѣлахъ, *кромѣ направленныхъ ко вреду атабѣга*, мы, какъ и всѣ прочіе самцхійскіе епископы, будемъ подвластны вамъ и святѣйшему престолу вашему“ (ibid. стр. 345).

⁶⁾ Погрузински таинство крещенія называется просвѣщеніемъ—*ბაპტიზმად*, а не погруженіемъ (купаніемъ), какъ въ этомъ посланіи переведено баптистость—*ბაპტიზმი*.

Отсюда ясно, что стремленіе къ освобожденію самцхійскихъ епископовъ отъ власти католикосовъ атабэги проявляли единственно въ тѣхъ случаяхъ, *когда католикосы эти вмѣшивались въ дѣла политики*; когда же на католикосескомъ престолѣ воссѣдали лица, способныя различить область кесаря отъ области Божіей, тогда атабэги, какъ напр. Кваркварэ IV, сами старались подчинить самцхійскую церковь католикосамъ, какъ безвреднымъ для нихъ святителямъ.

Не лишнимъ будетъ отмѣтить и то, что нѣкоторые атабэги даже при самомъ занятіи своихъ престоловъ стали прибѣгать къ содѣйствию католикосовъ: въ началѣ напр. XVI вѣка, претенденты на атабэгство Иоаннъ и Манучаръ даютъ католикосу Василию (1518—1529) слѣдующее обѣщаніе: если Богъ поможетъ и мы займемъ (отцовское) наслѣдіе, приналежащее по праву намъ, то мацкварели и другихъ самцхійскихъ епископовъ подчинимъ вамъ, какъ это было при дядѣ и отцѣ нашемъ, и въ дѣлахъ духовныхъ мы сами будемъ руководствоваться указами вашими (*ibid.* стр. 346).

Какое же заключеніе можно вывести изъ всего вышеизложеннаго? Одно, и неоспоримое: атабэги считали католикосовъ *вредными* для себя, ибо многіе изъ послѣднихъ, предварительно рукоположенія кандидатомъ на самцхійскія епископскія каѳедры, приводили ихъ къ присягѣ *на вѣрность* царю грузинскому съ отобраніемъ отъ нихъ формальнаго обязательства *молиться за царя*, а этого-то правители Саатабэго вовсе и не желали. Въ такихъ случаяхъ атабэги старались прервать всякую связь съ католикосами и подчинить самцхійскую церковь антиохійскому патріарху; а когда католикосы, повторяемъ, не находили нужнымъ вмѣшиваться въ дѣла кесаря, тогда атабэги, въ томъ числѣ и такой энергичный и властолюбивый правитель какъ Мзедчабукъ, сами посылали къ нимъ для рукоположенія епископовъ, гарантируя поддержаніе каноническаго строя церкви.

Почему же не воспользовались атабэги и мацкварели данной имъ *разрѣшительной грамотой* патріарха Дороея? Главнымъ образомъ потому, что самцхійскихъ грузинъ не покидало сознаніе необходимости точно исполнять каноническій порядокъ" (Церк. вѣд. стр. 11), созданный и освященный цѣлыми вѣками. Если же *Мзедчабукъ и подобные ему политики* были иного воззрѣнія на это дѣло, то не нужно упускать изъ виду, что они дѣйствовали „въ состояніи запальчивости и раздраженія“, снѣдаемые болѣе червемъ властолюбія, тщеславія и политическаго эгоизма, чѣмъ заботами объ истин-

ныхъ интересахъ церкви; дѣйствовали такъ, т. е. отторгали самц-хійскую церковь отъ католикосскаго престола почти всегда вслѣд-ствие несогласій и антагонизма съ *патрономъ царемъ*. Далѣе—не воспользовались атабѣги помянутой грамотой и потому, что прекращеніемъ поминовенія католикоса и началомъ возношенія имени антіохійскаго патріарха на богослуженіяхъ атабѣги преслѣдовали единственную цѣль: положить конецъ католикосскимъ притязаніямъ на вмѣшательство въ дѣла политики, чего они и достигли, не желая потомъ уже ничего бѣльшаго.

Почему, затѣмъ, тотъ же антіохійскій патріархъ Дороей, если онъ не былъ духовнымъ главой иверской церкви, позволилъ себѣ выдать Мзедчабуку и мацквѣрели Симеону „разрѣшительную грамоту“? Да просто потому, что восточные патріархи того (турецкаго) періода времени, въ угоду сильнымъ міра сего и за деньги, позволяли себѣ очень многое непозволительное съ нравственно канонической точки зрѣнія и несогласное съ священными завѣтами евангелія. Для вящшаго подтвержденія сей мысли укажемъ на факты—не въ осужденіе, конечно, блаженнѣйшихъ патріарховъ, а съ болью въ сердцѣ, въ объясненіе того, что подъ давленіемъ обстоятельствъ, часто властно налагающихъ свою безопадную руку даже на сильные, нравственно вполне окрѣпшіе характеры, какъ и по другимъ причинамъ, легко могутъ быть нарушенія и каноническихъ правилъ (см. перв. соб. 2-ое пр.).

1) Когда іерусалимскій патріархъ Теофанъ II (1427—1442), жившій во время турецкаго султана Мурада (1421—1451), послѣ многихъ странствованій прибылъ въ Грузію съ цѣлью изыскать средства къ уплатѣ своихъ громаднхъ долговъ, то здѣсь онъ самолично *пожаловалъ кутанскому епископу санъ митрополита, равно какъ и право носить саккосъ* („О религіозномъ и политическомъ состояніи Грузіи до XVII вѣка“, ст. акад. Броссе, перев. М. Селезнева; „Извлеченіе изъ *Исторіи іерусалимскихъ патріарховъ*“ Досиоея, патріарха—Журналъ минист. нар. просв. за 1843 г. Ноябрь, стр. 145);

2) Антіохійскій патріархъ Макарій „святѣйшій изъ людей своего времени“, присвоившій себѣ въ качествѣ „намѣстника апостола Петра“ право вязать и рѣшать..., щедро и безбоязненно раздавалъ всѣмъ и каждому за деньги индульгенціи и дарилъ тѣмъ или другимъ правителямъ частицы подлиннаго древа Креста, *испытан-*

наго на огонь и въ воду (Путешествіе антиохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, перев. Г. Муркоса, вып. II, стр. 65; вып. III, стр. 10; вып. IV, стр. 186);

3) Іерусалимскій патріархъ Досіеѳей, авторъ извѣстнаго посланія на имя кахетинскаго царя ренегата Ираклія I (въ магометанствѣ Назаръ Алихана), писалъ слѣдующее: «обстоятельства понудили тебя переѣхать отеческую и святѣйшую вѣру, но ты сдѣлалъ это *не съ худымъ намысленіемъ, а по расчету*. Достигай же своей расчетливой цѣли, но твердо на-твердо помни эту цѣль и вѣрно-вѣрно стремись къ ней. *Цѣль* твоя была та, чтобы по виду казаться тебѣ иновѣрнымъ, а въ сердцѣ быть православнымъ христіаниномъ, дабы ладить съ нечестивыми при помощи сего наружнаго вида, *для многихъ пользы* и внутренно служить церкви Бога, чтобы не лишиться славы Его... Сохраняя же свою цѣль, ты долженъ дѣлать многое въ оправданіе свое... *не забудь Іерусалима, но пришли что-нибудь* не только для поминовенія, но и ради чести и для обновленія какого-либо монастыря отъ твоего имени» (Посланіе Досіеѳея стр. 6, г. Тифлисъ).

4) Въ концѣ XVII вѣка кіевская церковь была подчинена московскому патріарху единственно благодаря успѣхамъ русской дипломатіи, которая въ данномъ случаѣ сочла лишнимъ считаться съ каноническими правилами. Когда избранный 8 Іюня 1685 года малороссами въ митрополиты, при дѣятельномъ участіи гетмана Самойловича, луцкій епископъ кн. Гедеонъ Святополкъ-Четвертинскій былъ посвященъ въ этотъ санъ въ Москвѣ—8 Ноября того же года, то московское правительство обратилось къ константинопольскому патріарху за отпустительною грамотою лишь *послѣ сего посвященія*. Узнавъ же отъ грековъ, что константинопольскій патріархъ «безъ совѣта съ другими патріархами и безъ созванія своей епархіи митрополитовъ» сей грамоты дать не можетъ, такъ какъ если «ему одному рѣшить это дѣло, то его отпущеніе не можетъ имѣть никакой силы», при томъ же на созывѣ митрополитовъ требовалось согласіе великаго визиря,—московскій подъячій Никита Алексѣевъ и гетманскій посланецъ Лисица постарались повидаться съ извѣстнымъ уже намъ патріархомъ іерусалимскимъ Досіеѳеемъ, пребывавшимъ тогда въ Адрианоуполь, гдѣ находился и самъ султанъ съ великимъ визиремъ. Патріархъ Досіеѳей прямо началъ съ того, что онъ де не будетъ совѣтывать константинопольскому патріарху отказываться отъ кіевской митрополіи въ пользу патріарха московскаго потому, что подобные поступки запрещены въ

правилахъ св. отецъ. „*Мы не дадимъ своего благословенія* — говоритъ онъ—прежде митрополиты кіевскіе прїѣзжали для поставленія въ Царьградъ, и теперь бы изволили великіе государи писать къ намъ о поставленіи въ Кіевъ митрополита, и мы бы дали благословеніе, что вольно поставить его московскому патріарху, а не вѣчно быть той епархіи за нимъ. А то прислали просить благословенія когда ужъ поставили! *Это восточной церкви раздѣленіе. Я совѣтываюсь* объ этомъ съ константинопольскимъ патріархомъ *не буду и отпусти- тельнаго благословенія конечно не дамъ*“. Хотя Алексѣевъ и Лисица послѣ этого и старались подѣйствовать на патріарха ласками и обѣщаніемъ государева жалованья, но онъ попрежнему настаивалъ на своемъ: „я въ это дѣло вступаться не буду, какъ хочетъ константинопольскій патріархъ, а я и за большую казну такого дѣла не сдѣлалъ бы“. Скоро Алексѣевъ узналъ объ ожидавшемся прїѣздѣ въ Адрианополь константинопольскаго патріарха и, поспѣшивъ по- этому къ великому визирю, объявилъ ему желаніи московскихъ государей относительно кіевской митрополіи. Визирь, желавшій сохранить съ Россією добрыя отношенія въ виду надвигавшейся на Турцію опасности (ей угрожала война съ трехъ сторонъ), не только не преко- словилъ Алексѣеву, но обѣщаль ему призвать къ себѣ патріарха кон- стантинопольскаго и *приказать ему исполнить царскую волю*. Когда послѣ этого Алексѣевъ отправился къ патріарху Досиѣю, то услы- халъ отъ него такую уже рѣчь: „я *прискалъ съ правилами*, что вольно всякому архіерею отпустить изъ своей епархіи къ другому архіерею; я *буду уговаривать патріарха Діонисія*, чтобъ онъ испол- нилъ царскую волю и *самъ буду писать* къ великимъ государямъ и къ патріарху Іоакиму и *благословеніе отъ себя подамъ особо*, а не вмѣстѣ съ Діонисіемъ“. Вслѣдъ за симъ всё это дѣло уладилось къ общему удовольствію сторонъ: Алексѣевъ получилъ нужныя бумаги, патріархъ Діонисій 200 золотыхъ и три сорока соболей, *патріархъ же Досиѣй на этотъ разъ не отказался и отъ 200 золотыхъ* (С. Соловьевъ. Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ, т. 14, стр. 32—35. Москва 1864 г.; Ср. Исторія царствованія Петра великаго Н. Устрялова т. I стр. 142—151, 291—292. Спб. 1858 г.).

Укажемъ еще и на примѣръ осужденія всероссійскаго патріарха Никона, имя котораго украшаетъ самыя лучшія страницы русской церковной исторіи. Какъ извѣстно, по совѣту московскихъ бояръ, *рѣшившихъ* удалить съ патріаршества этого строгаго и взыскатель- наго „великаго государя“ единственно изъ за личныхъ интересовъ,

„тишайшій“ царь Алексѣй Михайловичъ пригласилъ на соборъ въ Москву восточныхъ патріарховъ. Послѣдніе своимъ присутствіемъ на соборѣ *утвердили лишь заранее* составленное рѣшеніе московскихъ бояръ, разумѣется, съ полнымъ осужденіемъ ненавистнаго послѣднимъ святителя, т. е. лишеніемъ патріаршаго сана и ссылкой въ отдаленный монастырь. Поступивъ столь жестоко, вопреки совѣсти и правдѣ, тѣ же восточные патріархи, ничтоже сумняся, *возстановили патріарха Никона въ санъ впоследствии*, но только тогда, когда изможденному людскою злобою и ссылкой первосвятителю русскому было за 75 лѣтъ и когда онъ, слѣдовательно, не былъ уже опасенъ алчной и всесильной „бюрократіи“, не знавшей предѣловъ своему ненасытному властолюбію ¹⁾).

Всѣ эти и многіе другіе примѣры убѣдительнѣйшимъ образомъ говорятъ за то, что вслѣдствіе весьма стѣснительныхъ обстоятельствъ восточные патріархи этого періода часто бывали въ такомъ положеніи, когда и сами не знали, гдѣ кончаются каноны и гдѣ начинается произволь, или вѣрнѣе—знали, но легко и охотно замѣняли одно другимъ въ удовлетвореніе „высшихъ“, а быть можетъ и личныхъ своихъ интересовъ. Правдиво, хотя нѣсколько и сурово охарактеризовалъ положеніе тогдашнихъ восточныхъ патріарховъ величайшій изъ патріарховъ русскихъ, только что помянутый Никонъ. Когда первые снимали съ него присвоенныя патріаршему сану одежды, то онъ молвилъ имъ: „жемчугъ — то раздѣлите; будетъ вамъ по нѣскольکو золотниковъ, чтобы заплатить дань султану“. Такъ вотъ,—къ числу таковыхъ случаевъ нарушенія церковныхъ каноновъ слѣдуетъ отнести и вышеприведенный поступокъ антиохійскаго патріарха Дороея II-го. Въ самомъ дѣлѣ, разъ по Теофилактону „протрептикону“ епископы самцхійской области должны были возносить на богослуженія имя лишь католикоса грузинскаго (*допустимъ даже*: рядомъ съ именемъ патріарха антиохійскаго), то Дороеей со своими предшественниками и преемниками—будь они главами грузинской церкви—не только не должны были санкціонировать отступленія

¹⁾ Патріаршая грамота о возстановленіи Никона въ санъ не застала его въ живыхъ, а московскіе бояре, желая нарѣдно загладить предъ потомствомъ свою неправду и не имѣя еще въ рукахъ своихъ оной грамоты, похоронили Никона какъ патріарха, будучи напередъ увѣрены въ томъ, что грамота эта должна послѣдовать, но не почему либо иному, а примѣнительно къ ихъ: намъ такъ угодно.

отъ соборныхъ правилъ, а напротивъ—прямо должны были наложить свое veto съ преданіемъ церковному суду епископовъ самцѣйскихъ, какъ нарушителей правилъ: 34 свв апостоловъ, и соборовъ—12-го халкидонскаго, 9-го антiохійскаго и 14 и 15 двукратнаго. Въ дѣйствительности же мы видимъ противное: антiохійскіе патріархи не только одобряютъ дѣйствія самцѣйскихъ епископовъ, но и посылаютъ въ Самцѣ своихъ посланцевъ и разрѣшительныя грамоты, расширяя при этомъ кругъ правъ мацквэрели. Это и понятно: судить епископовъ самцѣйскихъ они могли въ томъ только случаѣ, еслибы Самцѣ входила въ составъ ихъ патріархата, а принять ихъ подъ свой патронатъ могли совершенно свободно, такъ какъ этого требовала свѣтская власть,—благо что *произвольное*⁸⁾ толкованіе 17-го прав. IV и 38-го VI вселенскихъ соборовъ способствовало этому. Но

⁸⁾ Кстати объ этихъ правилахъ IV и VI вселенскихъ соборовъ. Новѣйшіе „законоискусники“ вродѣ архимандрита Никандра (Дух. вѣстникъ грузинск. экзархата 1905 г. №№ 13—14, стр. 20) и анонимнаго автора, стыдливо скрывшагося въ портфель редакціи „Церковныхъ вѣдомостей“ (стр. 67), склонны утверждать, что лишеніе грузинской церкви автокефальныхъ правъ произошло помимо св. синода, единственно по волѣ царя Ираклія II и императоровъ Павла I и Александра I, поступившихъ такъ якобы въ силу означенныхъ выше правилъ двухъ вселенскихъ соборовъ. Но такъ-ли это? Дѣйствительно-ли указанныя соборныя правила предоставляютъ такое право государямъ, да и руководились-ли на самомъ дѣлѣ названные государи этими правилами при уничтоженіи автокефалии грузинской церкви?

„Аще царскою властью вновь устроень или впредь устроень будетъ градъ“, говоритъ 17 прав. IV всел. собора, «то распредѣленіе церковныхъ приходоу да послѣдуетъ гражданскому и земскому порядку». Затѣмъ, «отцами нашими положенное—говорятъ о.о. VI собора въ прав. 38—сохраняемъ и мы правило, гласящее тако: аще царскою властью вновь устроень или впредь устроень будетъ градъ, то гражданскимъ и земскимъ распредѣленіямъ да слѣдуетъ и распредѣленіе церковныхъ дѣлъ». Вдумываясь въ толкованія на эти правила, а также и на 12 правило IV всел. собора Зонары, Аристина и Вальсамона и справляясь съ исторіей, мы узнаемъ слѣдующее. Въ древности епископамъ каждаго народа или города „подобало знати перваго въ нихъ и признавати его яко главу“ (Прав. св. апост. 34) и этотъ признаваемый всѣми епископами первымъ среди себя, обыкновенно, былъ митрополитъ, который пользовался преимуществомъ не только по чести, но и власти, такъ что „безъ его разсужденія епископы ничего превышающаго ихъ власть не могли творить“ (ibid). Мѣсто-

„не покидавшее грузинъ сознание необходимости точно исполнять каноническій порядокъ“, оказывается, живо было въ самцхійскихъ

пробываніемъ такого митрополита обыкновенно служилъ важнѣйшій въ области (въ гражданскомъ отношеніи) городъ, отъ котораго были въ зависимости другіе города, служившіе резиденціями подчиненныхъ митрополиту епископовъ. Иногда бывало такъ, что одинъ изъ этихъ епископскихъ городовъ привлекалъ къ себѣ вниманіе царя и вотъ послѣдній, отстроивъ и украсивъ оный, становилъ его въ разрядъ важныхъ гражданскихъ центровъ государства. Не упуская изъ виду въ этихъ случаяхъ и мѣстнаго епископа царь по своему усмотрѣнію жаловалъ его титуломъ архіепископа, а то даже и митрополита «для чести города». Иногда же государи „благоизволяли епископію того или другого города дѣлать престоломъ высшей степени за вѣру во святую церковь или изъ уваженія къ добродѣтели ея предстоятеля“. Въ такихъ случаяхъ, естественно, возникалъ вопросъ: въ какія отношенія долженъ былъ стать архіепископъ или митрополитъ „новаго города“ къ истинному т. е. прежнему митрополиту? До халкидонскаго собора на этотъ счетъ держались того правила, что вновь возведенному въ честь митрополитовъ епископу дозволялось „пользоваться одною честью, но не стѣснять древнюю митрополию, а сохранять за нею, какъ истинною митрополиею, всѣ права и ни одного изъ сихъ правъ не отнимать новому митрополиту“ (чит. и самое 12 правило). Семнадцатымъ же правиломъ халкидонскаго собора отцы „говорятъ почти слѣдующее: такъ какъ мы не имѣемъ возможности противиться царской власти, то пусть въ этомъ слѣдуетъ распоряженіямъ царей и церковный порядокъ“ (Зонара. Правила вселенскихъ соборовъ съ толкованіями, ч. I, стр 195 и 213).

Такой вопль недовольства вырвался изъ души Зонары потому, что, не смотря на запрещеніе халкидонскаго собора даже подъ страхомъ „низверженія со своего степени“ (пр. 12), нѣкоторые епископы изъ любви къ первенству и по любоначалию обращались къ царямъ съ просьбою удостоить ихъ епископію посредствомъ прагматическихъ грамотъ чести называться митрополіями; а благодаря этому происходило то, что одна область раздѣлялась на двѣ, въ одной и той же области являлось два митрополита, и такимъ образомъ епископы этой области заводили между собою споры... Таковыя ходатайства иногда удовлетворялись: „нѣкоторые епископы (и послѣ халкидонскаго собора) царскими грамотами возведены въ достоинство митрополита“ (ibidem стр. 195).

Итакъ, право возводить епископовъ въ достоинство митрополитовъ императорамъ принадлежало не въ силу церковныхъ каноновъ, а „вопреки имъ“, или попросту—*по праву сильного*. Такъ объясняетъ это право императоровъ грубоватый и прямолинейный Зонара, но деликатный и тонкій „политиканъ“ (В. Нар-

грузинахъ: не успѣлъ еще остынуть трупъ атабэга Мзедчабука, какъ преемникъ его Кваркварэ IV спѣшитъ уже съ повинной къ католикоу.

бековъ. Номоканонъ константиноп. патріарха Фотія ч. I, стр. 114—116; А. Лебедевъ. Историческіе очерки состоянія византійско-восточной церкви отъ конца XI до половины XV в., стр. 151—153. Москва, 1902 г.) Вальсамонъ, не находя объясненія означеннаго права императоровъ въ церковныхъ канонахъ, замѣчаетъ: „мнѣ *кажется*, что такія опредѣленія дѣлаются царями по данной имъ власти свыше“ (Правила св. вселенск. собор., вып. II-ой, стр. 197, сѣг. 216 стр.). А въ чемъ проявлялось это право императоровъ, — явствуетъ изъ «достоуважаемаго указа боговѣнчаннаго, могущественнѣйшаго и святаго (?) самодержца господина Исаакія Ангела 1193 г., коимъ «заграждаются уста митрополитамъ, *требующимъ назадъ епископій*, принадлежавшія имъ прежде, но потомъ возведенныя въ достоинство митрополій или архіепископій», такъ какъ „тѣ церкви, которыя царскимъ повелѣніемъ возводятся на высшую степень, должны быть удостоиваемы и чести, и что здѣсь должны происходить и избранія по каноническому уставу, дѣйствующему въ великой церкви, при собраніи митрополитовъ, которые избираютъ и архіепископовъ и митрополитовъ“ (ibid. стр. 197—198). Говоря проще, императоры присвоили себѣ право только *уменьшать территориально область* „истиннаго“ митрополита: гдѣ прежде была одна митрополичья область, тамъ они чрезъ основаніе „новаго града“ могли образовывать нѣскольکو митрополій. Да и константинопольскій соборъ 879 года, на который почему то ссылается архимандритъ Никандръ (Дух. вѣстн. груз. экзарх. №№ 13—14, стр. 20) говоритъ именно о такой власти императора: „можно надѣяться, что Богъ поможетъ нашему императору подчинить своей власти всѣ страны свѣта, и тогда онъ сдѣлаетъ новый передѣлъ діоцезовъ (патріархатовъ)... и что не дѣло собора устанавливать *границы патріархатовъ*“ (Профес. А. Лебедевъ. Исторія раздѣленія церквей, стр. 252; Москва 1900 г.). Но *ограничивать власть митрополита* надъ оставшимися въ его вѣдѣніи епископами, или *подчинять* древняго, истиннаго митрополита новому, цари даже и «по власти данной имъ свыше» не могли. Какъ на исключеніе изъ сего правила, можно было бы сослаться на возвышеніе до патріаршей чести византійской епископій (и нѣкоторыхъ другихъ), подчинявшейся раньше гераклійскому митрополиту, но это событіе произошло свѣдома и согласія вселенскихъ соборовъ, почему въ данномъ случаѣ приводимый фактъ значенія не имѣетъ (См. Правила вселенскихъ соборовъ съ толкованіями—толкованіе на 12 и 17 правила IV собора и на 38 ое пр. VI собора. Ср. еписк. Никодимъ. Православное церковное право, стр. 326—336, а также 674—690, Спб. 1897 г.; профес. А. Павловъ. Курсъ церковнаго пра-

Туть считаемъ умѣстнымъ замѣтить, что таковое отношеніе атабаговъ, и между ними въ особенности Мзедчабука, къ церкви

ва, стр. 234—238, а также 467—474, Сергіева лавра 1902 г.; профес М Красножень. Краткій очеркъ церковнаго права, стр. 44, 79—82, Юрьевъ 1900 г.; профес. И. Бердниковъ. Краткій курсъ церковнаго права, стр. 149—152, Казань 1903 г.; профес. А. Лебедевъ. Историч. очерки... отъ конца XI до половины XV в. стр. 106—167; проф. Н. Заозерскій. Основныя начала учрежденія патріаршества—Богосл. вѣст 1905 г. т. 3. стр. 632—633 и далѣе).

Таковъ истинный смыслъ 17 прав. IV и 38 пр. VI соборовъ, и право непонятно, какимъ это образомъ архимандритъ Никандръ и анонимный авторъ умудряются толковать ихъ иначе. Въ самомъ дѣлѣ, что, по ихъ мнѣнію, надо разумѣть подъ «новымъ градомъ»—Мцхетъ, или Петербургъ? Если Мцхетъ, то это будетъ прямымъ поправленіемъ исторіи, а если Петербургъ, то *новому* митрополиту государь объединенныхъ государствъ російскаго и грузинскаго, въ силу *указанныхъ* каноноровъ, не могъ *подчинить* истиннаго митрополита: онъ могъ только сократить территорію мцхетскаго католикоса въ пользу св. синода...

Впрочемъ, подчиненіе перваго второму сначала *царями* вовсе и не предполагалось. Какъ архимандритъ Никандръ, такъ и анонимный авторъ должны знать, что хотя 8 ой артикуль трактата, заключеннаго въ 1783 году императрицею Екатериною II и царемъ Иракліемъ II и заканчивается словами: „о управленіи же грузинскія церкви и отношеніи, каковое долженствуетъ быть къ синоду російскому, о томъ составить особый артикуль“, но по первоначальному проѣкту, писанному рукою самого російскаго канцлера, гр. А. А. Безбородко, артикуль этотъ редактировался такъ: „чтобы католикось или *первенствующій* архіепископъ ихъ (грузинъ) пользовался мѣстомъ и степенью въ первомъ классѣ російскихъ архіереевъ, уступая только кіевскому, новгородскому, московскому и с.-петербургскому, и первенствуя предъ всѣми архіепископами второго класса“ (А. Цагарели. Грамоты и другіе историческіе документы XVIII столѣтія, относящіеся до Грузіи, т. II, вып. II, стр. 37, Спб. 1902 г.). Очевидно, Ираклій II (или его уполномоченные) не находилъ возможнымъ произнести о грузинской церкви послѣднее слово, а потому-то онъ и настоялъ на томъ, чтобы вопросъ этотъ до поры до времени оставался открытымъ, т. е., чтобы артикуль этотъ былъ составленъ впослѣдствіи,—разумѣется, съ полной санкціи собора мѣстныхъ архіереевъ. Понятно вслѣдствіе этого и то, почему онъ отнесся совершенно равнодушно къ мѣсту, отведенному католикосу по новой редакціи трактата (католикось причислялся ко второму классу съ занятіемъ 8-го мѣста): царя Ираклія интересовала не „табель о рангахъ“, а внутренняя свобода грузинской церкви, каковая свобода и сохранилась фактически въ теченіе почти трехъ десятилѣтій—отъ

и церковной іерархіи очень напоминают собою отношенія къ тѣмъ же учрежденіямъ или установленіямъ великихъ князей кіево-литов

1783 по 1811 годъ (Ср. Христ. чтеніе 1905 г. т. I, стр. 102—ст. протоіер. В. Жмакина).

Что же касается согласія царя Ираклія II на принятіе католикосомъ званія члена св. синода и поясненія титула „католикосъ“ словами „начальствующій архіепископъ“, то въ этомъ дѣлѣ царь обнаружилъ знакомства съ церковными канонами не меньше г. Н. Дурново (въ „Спб. вѣдомостяхъ“ № 31 сего года послѣдній пишетъ: „чтобы болѣе связать грузинскую церковь съ русскою, можно было бы одѣлать католикоса—патріарха Иверіи постояннымъ членомъ всероссійскаго священнаго синода, какъ скоро послѣдній получитъ каноническое устройство, а соборъ (русскихъ) іерарховъ изберетъ каноническаго церковнаго главу“ (см. С.—петербургскія вѣдомости № 52) и, во всякомъ случаѣ, больше анонимнаго приспѣшника г. Самуилова, ибо титулъ „начальствующій архіепископъ“ самъ по себѣ куда какъ выше титула „архіепископъ“, коимъ именуется самъ вселенскій патріархъ. Но допустимъ даже, что Ираклій II дѣйствительно изъявилъ желаніе подчинить грузинскую церковь св. синоду,—что же изъ этого: развѣ поступокъ его можетъ быть оправданъ церковными канонами? Вѣдь 1) и византійскій императоръ Исаакъ Ангелъ въ своемъ самообольщеніи утверждалъ, что „на землѣ нѣтъ никакого различія во власти между Богомъ и царемъ“ и считалъ себя „опытнѣйшимъ правителемъ церкви“ (А. Лебедевъ. Историческіе очерки состоянія византійско-восточной церкви, стр. 106—107), 2) точно также и императоръ Михаилъ Палеологъ, ставившій и низвергавшій патріарховъ по своему произволу, желалъ предоставить государственнымъ чиновникамъ право голоса въ рѣшеніяхъ патріаршаго синода (Профес. И. Бердниковъ. Основныя начала церкви. права православной церкви, стр. 100, ср. А. Лебедевъ, *op. cit.* 158—162), затѣмъ 3) грузинскій царь Теймуразъ I безъ согласія собора іерарховъ грузинской церкви хотѣлъ было посадить на католикосскій престолъ русскаго „монаха“ (Переписка грузинск. царей съ русск. государями, стр. 64), а 4) русскій императоръ Павелъ I собирался даже служить обѣдно (Еписк. Евдокимъ. „На зарѣ новой церковной жизни“—Богословскій вѣстникъ 1905 г. т. II, стр. 177).. Къ сожалѣнію, помянутые выше историки и законоискусники забываютъ, что «главный смыслъ трактата 1783 года для Грузіи заключался въ томъ, чтобы найти обезпеченіе противъ возможнаго вторженія Персіи“, почему трактатъ сей, строго говоря, грузинской церкви непосредственно не касался (Кн. З. Аваловъ. Присоединеніе Грузіи къ Россіи, стр. 153, Спб. 1901 г. Ср. М. Хелтуплишвили—Вступленіе Грузіи въ составъ Россійской имперіи стр. 10—11, Кутаисъ 1901 г. и профес. А. Цага-

скихъ вообще и Витовта († 1430 г.) въ частности (Новгородскій соборъ 1414 г.).

рели. Грамоты и другіе историческіе документы XVIII столѣтія, относящіеся до Грузіи, т. II, вып. II, стр. IV—VII).

Не имѣлъ желанія подчинить грузинскую церковь россійской и императоръ Павелъ I, не взирая на то, что сей государь смотрѣлъ на церковныя каноны нѣсколько своеобразно (Богословскій вѣстникъ 1905 г. loc. cit.)

„Я хочу, писалъ онъ 20 Января 1801 года генераль-лейтенанту Кноррингу, чтобы Грузія, какъ уже къ вамъ писалъ, была губернія, итакъ тотчасъ и поставьте ее въ сношенія съ сенатомъ, а по духовной части съ синодомъ, *не троая ихъ привиллеій*“. Что послѣднія слова имѣютъ въ виду главнымъ образомъ «духовную часть», это видно изъ дальнѣйшихъ словъ письма: «губернаторъ пусть будетъ кто-либо изъ царской крови, *но подъ вами*», т. е. подъ главноуправляющимъ въ Грузіи (Акты, собранныя кавказской археографической комиссіею, т. I, стр. 413). Предположеніе сіе станетъ еще правдоподобнѣе, если мы сопоставимъ письмо государя къ Кноррингу съ его же повелѣніемъ новгородскому митрополиту Амвросію (не какъ первоприсутствующему въ св. синодѣ, а какъ пребывавшему съ нимъ въ одномъ городѣ и пользовавшемуся особеннымъ его благорасположеніемъ,—см. Энцикл. А. Лопухина, т. I, столб. 591), опубликованнымъ анонимнымъ сотрудникомъ г. Самуилова изъ архивнаго дѣла св. синода 1801 г. № 4. Изъ этого дѣла видно, что „20 Января (т. е. въ тотъ день, когда писалъ и Кноррингу) этого (1801) года государь императоръ Павелъ I Высочайше повелѣлъ новгородскому митрополиту Амвросію истребовать свѣдѣнія о церковномъ управленіи въ Грузіи» (Церк. вѣд. стр. 68). Ясно, что еслибы государь хотѣлъ подчинить грузинскую церковь св. синоду, то въ одинъ и тотъ же день онъ не сталъ бы писать Кноррингу (и при томъ весьма опредѣленно) о гражданскомъ устройствѣ Грузіи («губернаторъ изъ царской крови пусть будетъ *подъ вами*»), а о духовной части требовать свѣдѣній отъ него же (т. е. Кнорринга) чрезъ митрополита Амвросія,—не сталъ бы писать потому, что свой взглядъ на этотъ вопросъ онъ уже ясно выразилъ тому же Кноррингу въ словахъ „поставить Грузію по духовной части въ сношеніе съ синодомъ, не троая ихъ привиллеій“. Если же государь и обратился къ митрополиту Амвросію, то потому лишь, что въ дѣлѣ разрѣшенія церковныхъ вопросовъ съ канонической точки зрѣнія онъ считалъ болѣе компетентнымъ именно его, но не себя. Митрополитъ же Амвросій вмѣсто того, чтобы снестись по сему дѣлу съ католикосомъ Антоніемъ и соборомъ іерарховъ грузинской церкви, вошелъ въ сношеніе съ генераль-лейтенантомъ Кноррингомъ, который 15-го Февраля того же года увѣдомилъ митрополита, что онъ уже

Поставимъ еще одинъ вопросъ: почему атабэги вообще и Мзед-чабукъ въ частности обращались именно къ патріархамъ антиохій-

отнесся по сему предмету къ преосвященному католикосу грузинскому царевичу Антонію и предписалъ находящемуся въ Грузіи генераль-лейтенанту Лазареву пристойно настоять, дабы оный преосвященный католикосъ не замедлилъ удовлетворительнымъ отзывомъ на всѣ сдѣланныя ему вопрошенія и по полученіи отъ него отзывомъ обѣщался препроводить ихъ (митрополиту Амвросію) не медля“ (Церк. вѣд. стр. 68). Словомъ, митрополитъ Амвросій вкуцѣ съ другими членами св. синода, принаоравливаясь къ Высочайшему повелѣнію объ образованіи изъ Грузіи одной губерніи и хорошо зная, что по церковнымъ канонамъ нельзя было подчинить грузинскую церковь святѣйшему синоду (вопреки апостол. прав. 30), обратились за содѣйствіемъ къ „мірскимъ начальникамъ“. Правда, хотя таковымъ путемъ св. синодъ и добился 9-го Марта Высочайшаго повелѣнія „о учиненіи святѣйшимъ синодомъ надлежащихъ распоряженій по части духовной, касательно учрежденія въ Грузіи епархій“, но заготовленный въ силу сего повелѣнія 11 Марта всеподданнѣйшій докладъ (св. синода) императоромъ Павломъ утвержденъ не былъ (за внезапною кончиною его того же дня), а преемникомъ его, императоромъ Александромъ I оставленъ „для разсужденія вновь тогда, когда сіе востребуется“ (Церк. вѣд. стр. 68—69). Такимъ образомъ, сначала и императоръ Александръ I не обнаруживалъ желанія подчинить грузинскую церковь святѣйшему синоду.

Изъ сказаннаго само собою явствуетъ, что въ дѣлѣ уничтоженія автокефалии грузинской церкви инициатива принадлежитъ далеко не государю императору, дѣйствовавшему якобы на основаніи 17 прав. IV и 38-го VI вселенскихъ соборовъ, а скорѣе митрополиту Амвросію и генераль-лейтенанту Кноррингу. Если же императоръ Александръ I и докончилъ впоследствии начатое при его предшественникѣ дѣло, то и въ этомъ случаѣ онъ дѣйствовалъ *на основаніи справокъ и докладовъ* духовной „бюрократіи“. А что послѣдняя не чужда *злоупотребленій* довѣріемъ государей, тому примѣровъ въ исторіи не мало. Такъ, напримѣръ, исторія помнитъ случаи, когда лицо, подлежащее въ силу правилъ апостольскихъ 27-го и двукратнаго собора 9-го („повелѣваемъ епископа, или пресвитера, или діакона, бьющаго вѣрныхъ согрѣшающихъ или невѣрныхъ обидѣвшихъ,—съ бичами и ударами, своеручно или по *данной* свободѣ бити посредствомъ повелѣнія,—и черезъ сіе устрашати хотящаго, извергати отъ священнаго чина“) изверженію изъ священнаго сана, не только не понесло никакой кары за свой антиканоническій поступокъ, но по докладу духовной бюрократіи удостоилось даже Высочайшаго соизволенія на рукоположеніе во епископы.. Такъ точно и дѣло рѣшенія вопроса о грузинской церкви: собор-

скимъ, а не къ другимъ первоосвятителямъ Востока? А потому, отвѣчаемъ, что нѣкогда *антиохійскій патріархъ былъ главою грузинской церкви.*

ныя правила тутъ во вниманіе вовсе не принимались, а все дѣлалось такъ, какъ это было благоудно членамъ св. синода, Кноррингамъ, Тормасовымъ, Голицынымъ и т. д. — дѣлалось „изъ за надменности власти мірскія подъ видомъ священнодѣйствія“. За вѣрность нашей мысли достаточно ручаются знаменательныя слова генерала Тормасова, писанныя имъ къ оберъ—прокурору св. синода кн. Голицыну: „хотя и *не имѣю Высочайшаго разрѣшенія* относительно грузинскаго католикоса Антонія, но *домомъ поставлю себя* представить, что, по *моему мнѣнію*, не можно ожидать, чтобы католикось Антоній привелъ съ должною дѣятельностью въ порядокъ дѣла здѣшняго края относительно духовенства... А потому, *полезнымъ нахожу назначить экзархомъ* св. синода надъ Грузіей архіепископа Варлаама... Если католикось (Антоній, вывезенный изъ Грузіи противъ желанія) останется въ Россіи, что было бы для здѣшнихъ дѣлъ *небезполезно*, то получать можетъ содержаніе на счетъ грузинскихъ доходовъ... (Акты, собранныя кавказск. археографич. комиссіею, т. IV, стр. 162—163). Неужели и генераль Тормасовъ тутъ дѣйствовалъ согласно правиламъ 17-го IV и 38-го VI соборовъ?!

Здѣсь же считаемъ нужнымъ привести еще одно „каноническое“ разсужденіе, вызываемое довольно нетактичнымъ *намекомъ* г. Самуилова. „Грузинская церковь“, говоритъ онъ, „до 1783 года находилась въ канонической подчиненности антиохійскому патріарху, не прерывая съ нимъ каноническаго общенія и не освобождаясь отъ возношенія его имени при богослуженіяхъ, памятуя 15-ое правило двукратнаго собора: аще который пресвитерь или епископъ или митрополить дерзнетъ отступить отъ общенія съ своимъ *патріархомъ и не будетъ возносить имя его*, по опредѣленному и установленному чину въ божественномъ тайнодѣйствіи... такому св. соборъ опредѣлилъ быть совершенно *чужду всякаго священства*“ (Церк. вѣд. стр. 11). А такъ какъ въ моментъ вступленія грузинской церкви „въ сферу вліянія св. синода“, іерархи ея во главѣ съ католикосомъ Антоніемъ не возносили имени своего (по г. Самуилову и архимандриту Никандру, антиохійскаго) патріарха, то поэтому они должны были быть «чужды всякаго священства». На это можно отвѣтить встрѣчнымъ доводомъ: а російскіе іерархи, принимавшіе въ „сущемъ санѣ“ грузинскихъ клириковъ и молившіеся съ ними, не подпадали-ли тому же отлученію согласно хотя бы 11 правилу св. апостоловъ, гласящему: „аще кто, принадлежа къ клиру, съ *изверженнымъ отъ клира молитися будетъ, да будетъ изверженъ и самъ*“?! Нѣтъ! грузинскіе іерархи нисколько не были „чужды всякаго священства“, ибо

Итакъ, и этотъ аргументъ не говоритъ рѣшительно ничего противъ автокефаліи грузинской церкви, а указываетъ лишь на своеволие самцхійскихъ атабэговъ, безотвѣтственность передъ ними нѣкоторыхъ самцхійскихъ же епископовъ и на желаніе антиохійскихъ патріарховъ „подъ видомъ священнодѣйствія“ и ради „неправедныхъ прибытковъ“ проявлять «надменность власти мірскаго».

Свящ. К. Цинцадзе.

(Продолженіе слѣдуетъ).

Къ вопросу объ автокефаліи.

Трудная задача предъявлена намѣстнику кавказскому. Ему предстоитъ высказаться по одному изъ наболѣвшихъ вопросовъ, направленному святѣйшимъ синодомъ на его заключеніе — восстановленію автокефальности грузинской церкви.

Долгъ государственнаго дѣятеля, какъ главной власти въ краѣ, требуетъ отъ графа И. И. Воронцова-Дашкова прежде всего имѣть въ виду, конечно, интересы государства, долгъ же царскаго намѣстника на Кавказѣ возлагаетъ на него обязанность заботиться о благѣ ввѣреннаго его попеченію народа. Въ этомъ примиреніи государственныхъ цѣлей съ вопіющими нуждами мѣстнаго населенія, чтобы и государственная цѣль достигалась и мѣстныя нужды не оставались безъ удовлетворенія, имѣетъ выразиться мудрость правителя страны.

Съ такой именно практической стороны долженъ быть рассмотрѣнъ вопросъ объ автокефальности грузинской церкви. Всякія другія разсужденія о томъ, когда церковь эта получила свою независимость: въ V, VIII или X вѣкахъ; находилась ли она первоначально въ зависимости отъ антиохійскаго или кон-

та церковь, которой они служили, была чиста и непорочна, какъ голубица, свободная отъ всякихъ расколовъ и отпаденій... Приснопамятный Филаретъ, московскій митрополитъ, извѣстный своею обширною и глубокою эрудиціей, не обинуясь называлъ грузинскую церковь *вѣрною* хранительницею древняго православія, *свидѣтельницею православія русской церкви*... (Пл. Юсселиани. Краткая исторія грузинской церкви, стр. II).

Но довольно объ этомъ! По нашему мнѣнію, было бы гораздо благоразумнѣе чуждаться подобныхъ историческихъ „справокъ“ и попросту сознаться, что „по нуждѣ, или по другимъ побужденіямъ челоуковъ, многое (въ данномъ дѣлѣ) произошло не по правилу церковному“ и потому, „дабы впредь ничего такового не было“ (2-ое прав. I-го всел. соб.) — лучше заняться исправленіемъ старыхъ неправдъ...

стантинопольскаго патриаршества, одно ли католикосство или два ихъ было въ Грузіи и при какихъ обстоятельствахъ появилъсь это второе, — всё такіе вопросы, само-собой очень интересные, въ сущности ни на шагъ не приближаютъ къ рѣшенію поставленной задачи. И къ чему, въ самомъ дѣлѣ, этотъ судъ и пересудъ надъ грузинскою церковью, точно бы она требовала законодательной какой-либо санкціи для своего автокефальнаго существованія. Такая санкція ей издавна уже принадлежитъ и во всемъ объемѣ использована ею въ теченіе цѣлаго ряда вѣковъ. Не въ доказательствахъ автокефальныхъ своихъ правъ нуждается грузинская церковь, а въ освобожденіи отъ вѣковаго плѣненія съ отмѣненіемъ всѣхъ положеній, препятствующихъ къ практическому осуществленію самостоятельнаго ея существованія. Вѣдь фактъ, подлежащій никакому сомнѣнію, что ко времени присоединенія Грузіи къ Россіи церковь грузинская пользовалась независимостью — автокефалією. — Таковыми были въ числѣ цѣлаго ряда католикосовъ послѣдніе католикосы Грузіи: Антоній I и Антоній II, сынъ царя Ираклія II и братъ послѣдняго царя Грузіи Георгія XIII. Изъ нихъ послѣдній по ходатайству военнаго генерала Тормасова, будучи устраненъ отъ управленія грузинскою церковью, былъ переведенъ на пенсію въ Россію съ окончательнымъ упраздненіемъ католикосата и учрежденіемъ экзархата въ Грузіи.

Поэтому, если можетъ быть поставленъ какой-либо вопросъ, то въ данномъ случаѣ умѣстенъ лишь одинъ: въ правѣ ли была русская свѣтская власть, къ явному отверженію и поправію издревле присвоенныхъ отдѣльнымъ церквамъ каноническихъ правъ и постановленій, безъ участія вселецкой церкви и въ частности русскаго помѣстнаго собора, лишать грузинскую церковь автокефаліи, принадлежащей ей съ древнѣйшихъ временъ и обречь ее въ рабство безусловно младшей своей сестрѣ, какою является русская православная церковь.

Прошло однако сто лѣтъ управленія русской церкви надъ грузинскою и что же мы видимъ? Полное оскуднѣніе вѣры въ народѣ, религіозная расшатанность во всѣхъ классахъ населенія Грузіи. Нынѣ грузинскій народъ находится на краю гибели. Лишенный руководства, сбитый съ толку, онъ погрязаетъ въ глубокомъ религіозномъ невѣжествѣ, при чемъ этотъ губительный процессъ ведетъ народъ этотъ къ полному одичанію правовъ, къ религіозному разложенію, къ вытравливанію изъ жизни всего святаго.

Такіе печальные факты приводятъ къ убѣжденію всѣхъ, близко принимающихъ къ сердцу судьбу грузинской церкви и народа, возвратиться къ старому, вѣками испытанному ея строительству — возстановленію автокефаліи церкви, надежно охранявшей въ теченіе слишкомъ 14 столѣтій грузинскую церковь и народъ отъ всякихъ бурь и напастей въ жизни.

Но здѣсь возникаютъ вопросы: 1) полезно ли возстановленіе автокефаліи для грузинской церкви и не вызвано ли оно сепаративнымъ стремленіемъ нѣкоторой части грузинскаго народа; 2) не вредно-ли отзовется такое обособленіе единовѣрной церкви на господствующей русской церкви и на православіи вообще; 3) совмѣстимо-ли въ одномъ государствѣ существованіе двухъ независимыхъ церквей и наконецъ, въ 4-хъ, изъ какаго источника покрыть расходы, въ случаѣ возстановленія автокефаліи грузинской церкви?

Возстановленіе автокефаліи грузинской церкви вызвано современнымъ положеніемъ грузинскаго народа, поставленнаго столѣтнимъ духовно-хищническимъ управленіемъ удѣломъ Богоматери на краю погибели. Вопросъ идетъ не о возстановленіи Грузии, какъ политической единицы, а объ участи православной вѣры въ Грузіи, о томъ, быть или не быть православію въ Грузіи. Церковь обнимаетъ своихъ членовъ исключительно лишь въ религіозномъ отношеніи, не касаясь ихъ какъ членовъ государства, какъ какой-либо политической организаціи. Автокефалію грузинской церкви нужно понимать именно въ смыслѣ независимости іерархіи ея отъ іерархіи церквей другихъ народностей, въ правахъ мѣстнаго законодательства и независимости суда, обособленности мѣстныхъ обычаевъ и обрядовъ церковныхъ и проч. Такое строительство грузинской церкви требуется: а) Высочайше возвѣщеннымъ манифестомъ отъ 17 октября свободы совѣсти, дающей каждой народности право на религіозное самоопредѣленіе и б) исторической правдой, основанной на незыблемыхъ каноническихъ церковныхъ началахъ.

Возстановленіе автокефаліи грузинской церкви можетъ служить искушеніемъ столѣтней несправедливости по отношенію къ народу грузинскому. Въ самомъ дѣлѣ, если поляки, армяне, евреи, магометане пользуются свободою устроенія своей религіозной жизни, то непонятно, почему грузины должны быть лишены этого права.

Автокефаліи, возражаютъ, желаетъ не весь грузинскій народъ, а извѣстная кучка социаль-революціонеровъ. „Темный людъ, глухая деревня, говоритъ газета „Голосъ Кавказа“, приходитъ къ совершенно противоположнымъ выводамъ, чѣмъ высказанныя интеллигенціею рѣшенія и желанія“. Хороши же, однако, доводы людей, основывающихъ свои заключенія на желаніи „темнаго люда“. Не понимаемъ, почему это въ дѣлѣ строительства церкви духовенство и интеллигенція должны быть менѣе компетенты, чѣмъ „темный людъ, инертная масса“? Двигателемъ въ жизни является не темный, инертный народъ, а интеллигенція. Только сила, эволюція мысли производитъ такія дѣйствія: она какъ молнія, одновременно зажигаетъ въ миліонахъ людей то, что готово къ воспламененію. Есть времена, когда общество созрѣваетъ для великихъ переворотовъ, тогда

достаточно подать голосъ и всё проснется, какъ бы отъ волшебнаго прикосновенія, и кто подастъ этотъ голосъ, тотъ просляветъ великимъ человекомъ, хотя бы онъ сдѣлалъ не болѣе, какъ только высказалъ требованія своего времени и своихъ современниковъ. Далеко не желательно довести до того, чтобы объ улучшеніи своей участи заговорила толпа—чернь. Мысли черни—это революціа, ачархія и погромы, горькіе плоды которыхъ такъ сугубо испробованы нами, кавказцами, въ дни аграрныхъ безпорядковъ, нельзя согласиться и съ тѣмъ мнѣніемъ, будто вопросъ объ автокефаліи возбужденъ кучкой социаль-революціонеровъ изъ прогрессивныхъ интеллигентовъ. Социаль-революціонеры Закавказья плоть отъ плоти, кость отъ костей социаль-революціонеровъ европейскихъ, отрицающихъ и церковь, и вѣру, и національность. Вопросъ объ автокефаліи, какъ сказали, возбужденъ вслѣдствіе ясно сознаннаго недостатка системы управленія грузинскою церковью вѣрующими членами церкви, искренно скорбящими о скуднѣишемъ вѣры и упадкомъ благочестія и нравственности въ приходѣ.

Возстановленіемъ автокефаліи равно и русская церковь не только ничего не потеряетъ, но наоборотъ выиграетъ, такъ какъ установится между этими церквами сердечное благожелательное отношеніе. Грузинская церковь, видя въ русской, свою защитницу и правительницу, будетъ относиться къ ней съ довѣріемъ и любовью. Лучше ли, въ самомъ дѣлѣ, будетъ для интересовъ государства и церкви, если грузины, озлобленные вѣковымъ несправедливымъ отношеніемъ къ себѣ руководящихъ властей, выведенные изъ себя попираніемъ и преслѣдованіемъ неотъемлемыхъ своихъ правъ въ области религіи, языка, обычаявъ, нравовъ и пр., вынуждены будутъ прибѣгнуть къ перемѣнѣ вѣры православной переходомъ въ унию, англиканство или въ другую какую либо вѣроисповѣдную форму народовъ Западной Европы.

Бѣда не въ томъ, что Россія въ этомъ случаѣ потеряетъ въ религіозномъ отношеніи свое вліяніе на Грузію, а въ томъ, что она можетъ потерять базисъ вліянія въ Грузіи, давъ возможность и случай другому какому-либо изъ европейскихъ сильныхъ государствъ, подъ видомъ религіозныхъ цѣлей, политически осѣсть и утвердиться въ Грузіи. А что это возможно, мы уже видѣли признаки, такъ какъ уже было нѣсколько случаевъ перехода грузинскихъ семействъ въ англиканскую вѣру.

Но, спрашивается, не противорѣчитъ ли автокефалія единенію грузинской церкви съ русскою церковью? Считаемъ нужнымъ привести разсужденіе по этому вопросу лица, которое всего меньше можно подозрѣвать въ сепаратизмъ и въ пристрастіи къ грузинскому народу. „Всякій народъ, говоритъ онъ, какъ и отдѣльная личность отличается отъ другихъ народовъ нѣкоторыми бытовыми, умственными и нравственными особенностями, выражающимися въ складѣ ума,

въ направленіи жизни и дѣятельности, при чемъ сохраненіе индивидуальности служить не къ разъединенію, а къ соединенію людей. Къ такому же соединенію должно, безъ сомнѣнія, вести и сохраненіе національныхъ особенностей народовъ, изъ которыхъ каждый имѣетъ на это неотъемлемое право, а грузинскій народъ особенно, какъ ранѣе принявшій христіанство и въ теченіе двѣнадцати вѣковъ боравшійся съ многочисленными врагами православной христіанской вѣры и затѣмъ добровольно вступившій въ подданство Россіи. Высшее единеніе людей заключается въ томъ, что каждый народъ, стремясь со всѣми другими къ одному и тому же общему благу, будетъ ради самаго этого блага сохранять свои самобытныя начала, обособляться отъ другихъ народовъ въ развитіи своего собственнаго самосознанія и будетъ, такимъ образомъ, вносить свое слово, свой, такъ сказать, оригинальный тонъ въ общую гармонію вселенской церкви^{*)}.

Какъ устроить, говорятъ, чтобы двѣ независимыя самостоятельныя православныя церкви могли существовать въ одномъ мѣстѣ, въ одномъ государствѣ? Также, отвѣтимъ, какъ существуютъ онѣ нынѣ въ Турецкой имперіи, какъ существовало нѣсколько патриаршества въ византійской имперіи. Намъ кажется, что, подчинивъ духовно-правственному религіозному вліянію католиковъ грузинскихъ всѣ мѣстности въ Грузіи съ населеніемъ Картвельскаго племени въ предѣлахъ, обнимающихъ Кутаисскую и Тифлисскую губерніи, Закавказскій и Сухумскій округи, Батумскую и Карсскую области, слѣдовало бы для русскаго вѣрующаго населенія Закавказья имѣть особаго епископа въ зависимости отъ святѣйшаго синода съ назначеніемъ ему пребыванія г. Баку или Владикавказъ.

А. Натроевъ.

Изъ иноепархіальной жизни ^{**}).

Организація засѣданій съѣзда была такая: предварительная детальная разработка вопросовъ происходила въ секціяхъ, которыя въ общія засѣданія вносили подробно мотивированные доклады по тому или другому вопросу. Вопросы, подлежащіе обсужденію съѣзда, были слѣдующіе: 1) о церкви; 2) о духовенствѣ и его дѣятельности; 3) о школахъ; 4) о мѣстныхъ духовныхъ журналахъ; 5) земельные вопросы; 6) относительно капиталовъ духовенства; 7) частныя предложенія. Каждый изъ этихъ общихъ вопросовъ подраздѣлялся на много другихъ, соответственныхъ общему. Напримѣръ, въ общій вопросъ о церкви вошли вопросы: а) о выборѣ епископа; б) о приходскомъ самоуправленіи; в) о Богослуженіи;

^{*)} „Духовный вѣст. груз. экзархата“ за 1906 г. № 4, стр. 16—22.

^{**}) См. № 6 „Духовн. вѣстн. грузинскаго экзархата“.

г) о пѣніи церковномъ; д) о хозяйствѣ церковномъ. Общій вопросъ о духовенствѣ и его дѣятельности разсматривался по рубрикамъ: 1) соборность духовнаго управленія (о благочинническихъ соборикахъ и епархіальныхъ соборахъ); 2) особыя мѣры духовенства, вызываемыя указомъ 17 апр. 1905 г.; 3) мѣры къ улучшенію положенія священно-церковно-служителей; 4) о веденіи церковныхъ документовъ; 5) о выборѣ членовъ отъ духовенства въ правленія семинарій и училища. Вотъ нѣкоторыя постановленія Рижскаго епархіальнаго собора. *По вопросу о выборѣ клира:* „допустить право участія мірянъ въ избраніи членовъ клира изъ лицъ, одобренныхъ епископомъ. При этомъ, кандидатъ священства долженъ имѣть богословское образованіе не ниже семинаріи, а псаломщикъ—образованіе не ниже учителя народнаго училища. Кандидатъ священства долженъ, послѣ выбора прихожанами, получить согласіе отъ всего священства благочивія; несогласіе священства должно быть мотивировано; псаломщикъ, избранный мірянами, долженъ получить согласіе клира той церкви, къ которой избирается“. Далѣе, въ томъ же постановленіи намѣчается, такъ сказать, самая техника выбора членовъ клира. *По вопросу о богослуженіи* соборъ высказывается въ смыслѣ необходимости и неотложности *измѣненія и сокращенія* богослуженія; себѣ же соборъ „позволяетъ лишь предложить, въ видѣ временной мѣры, несущественныя сокращенія въ богослуженіи“. Такъ, напр., на всенощномъ бдѣніи читать великую, сугубую и просительную ектенію не по два раза (особо на вечерни, и особо на утрени), а по одному разу; на литургіи опустить ектенію объ оглашенныхъ и индѣ малыя ектеніи; трисвятое предъ апостоломъ пѣть трижды; евангеліе читать на всенощномъ бдѣніи и на литургіи обратясь лицомъ къ народу; символъ вѣры читать внятно и раздѣльно священнику или діакону; изъ молитвъ на литургіи вѣрныхъ читать вслухъ: „Съ сими и мы блаженными силами“ и „Якоже быти причащающимся“. Кліроснаго чтенія соборъ рекомендуетъ избѣгать, а переноситъ чтеніе на середину церкви. *По вопросу о церковномъ хозяйствѣ* Рижскій епархіальный соборъ дѣлаетъ четыре постановленія: 1) о порядкѣ составленія проектовъ смѣтъ для церковныхъ построекъ (смѣта должна составляться приходскимъ попечительствомъ, поступаетъ отсюда на заключеніе благочинническаго совѣта, откуда направляется къ епархіальному начальству, которое поступаетъ по своему усмотрѣнію); 2) о свѣчномъ доходѣ (епарх. завода въ епархіи нѣтъ); 3) о сокращеніи числа сборовъ (изъ 16 кружечныхъ сборовъ съѣздъ шесть признаетъ подлежащими полному прекращенію, четыре сохраняются въ прежнемъ видѣ, а прочіе (6) оставляются съ тѣмъ, чтобы собранныя по нимъ деньги шли на нужды мѣстной епархіи (въ пользу попечительства о глухо-пѣмыхъ, въ пользу призрѣнія слѣпыхъ, общества спасанія на водахъ); 4) объ уменьшеніи платы за бланки, рассылаемые консисторіей. Прочитывая постановленія Рижскаго епархіальнаго съѣзда (собора), каждое слово по-

становленія находить вполнѣ мотивированнымъ со всѣми относящимися справками, совсемъ не то, что мы видимъ въ постановленіяхъ, напр., сѣздовъ депутатовъ духовенства Кіевской епархіи. Сѣздъ Рижскій не увлекается реформаторствомъ церковной и мѣстной епархіальной жизни, а лишь выражаетъ весьма продуманно насущнѣйшую потребность реформъ. *Въ своихъ сужденіяхъ соборъ не допускаетъ никакой эстроты ни въ самой постановкѣ вопросовъ, ни въ рѣшеніи ихъ по отношенію къ епархіальной власти, или къ административнымъ органамъ ея (консисторіи, благочиннымъ), чѣмъ всецѣло проникнуты постановленія бывшаго сѣзда Кіевской епархіи.* Покажемъ это на примѣрѣ. Такъ, постановивъ извѣстное уже намъ рѣшеніе о кружечныхъ сборахъ, Рижскій епархіальный соборъ заявляетъ: „приходскій храмъ долженъ быть отзывчивымъ на всякій вопль страждущаго, болящаго, падшаго, сущаго въ бѣдахъ. Посему благотворительные сборы не должны быть отмѣняемы, а только должны идти на соответственныя нужды мѣстной епархіи“. Постановленіе очень резонное. Сравните такое постановленіе съ постановленіемъ Казанскаго епархіальнаго сѣзда по тому же вопросу: „Сборы на спеціальныя нужды (на больныхъ, погорѣльцевъ и проч.) должны установливаться не иначе, какъ съ согласія епархіальнаго сѣзда, на разсмотрѣніе котораго и представляется отчетъ.“ Это постановленіе выражено болѣе чѣмъ не корректно въ отношеніи къ епархіальному начальству. Вызвало оно не совсемъ пріятную для духовенства резолюцію казанскаго архіепископа: „сборы на погорѣльцевъ, голодающихъ и проч. предлагаются по распоряженію правительства, синода и др... Страдающіе, положимъ, отъ голода требуютъ немедленной помощи. Епархіальное начальство готово придти на помощь несчастнымъ, объявляя сборъ добровольныхъ пожертвованій; но оно, какъ постановилъ сѣздъ депутатовъ, должно объявляться не иначе, какъ съ согласія духовенства (? .), т.е. предварительно собрать представителей отъ духовенства, составить епархіальный сѣздъ,—а голодающіе будутъ умирать... Этотъ журналъ составленъ слишкомъ поспѣшно и необдуманно“, замѣчаетъ архіепископъ Димитрій. Журналъ составлялся на епархіальномъ сѣздѣ, гдѣ присутствовали депутаты отъ всей епархіи; замѣчанія архипастыря косвенно относятся ко всему епархіальному духовенству. Пріятно ли этому послѣднему принимать подобное замѣчаніе, судите сами... (Кіевск. Е. В. №4, стр. 148—151) Кромѣ того, на этихъ же сѣздахъ духовенства разсматривались и другіе вопросы, поставленные на очередь современной жизнью. Симферопольское, напр., духовенство по вопросамъ, а) какъ православный пастырь долженъ относиться, послѣ изданія закона 17-го апрѣля 1905 года, къ сектантамъ, и б) къ своему миссіонерскому служенію вообще,—высказались въ томъ смыслѣ, что законъ 17-го апрѣля не придалъ сектантамъ въ ихъ вѣро-и-правоученіи никакого плюса, — они по прежнему люди заблуждающіеся, и посему на основаніи заповѣди Христовой и идеи пастырства, пастыри

и теперь не только не должны оставлять своимъ внимаемъ этихъ заблуждающихся чадъ церкви, а напротивъ, еще больше, чѣмъ это было прежде, долженъ простирать свою любовь къ нимъ и бесѣдовать съ ними, исходя изъ завѣщанной Пастыреначальникомъ любви, причемъ ни въ какомъ случаѣ не вести бесѣды съ сектантами въ храмахъ Божіихъ, чтобы не подвергать сектантскому оскорбленію святыни; подходящія и соотвѣтствующія для сего мѣста—школа и другія подобныя помѣщенія. Вообще по отношенію къ своему миссіонерскому служенію пастырь долженъ проявить активную дѣятельность, особенно въ бесѣдахъ частныхъ, какъ наиболѣе продуктивныхъ, хотя ни въ какомъ случаѣ не отказываться и отъ публичныхъ, если на то вызовутъ обстоятельства (Таврич. Церк.-Общ. Вѣстн. № 2-й).

Въ печати начинаютъ появляться замѣтки и о проблескахъ *приходской самодѣятельности*. „Россія“ (№ 12, 06 г.) знакомитъ насъ со слѣдующимъ фактомъ. На дняхъ въ селѣ Заборьѣ, вяземскаго уѣзда, смоленской губерніи, происходило совѣщаніе выдающихся прихожанъ съ приходскимъ священникомъ относительно организаціи *приходскаго совѣта* и выработки программы для его дѣятельности. Программа эта очень обширная и обнимаетъ собой не только стороны духовно-нравственную, просвѣтительную и благотворительную, но и главнѣйшія матеріальныя нужды прихода. По этой программѣ приходъ уже обращается въ *земскую единицу*. Эта попытка заборьевскихъ прихожанъ настолько любопытна, что мы постараемся хоть вкратцѣ познакомить съ ихъ программой. Вотъ она: 1) *Въ религіозно-нравственномъ отношеніи* дѣятельность приходскаго совѣта выражается въ заботахъ о духовномъ просвѣщеніи населенія, особенно молодежи. Нравственное воздѣйствіе къ посѣщенію церковныхъ службъ. Устройство церковнаго хора. Чтенія и собесѣдованія. Устройство приходской бібліотеки. Борьба съ пьянствомъ, развратомъ и сквернословіемъ. Устройство чайныхъ и народныхъ чтеній въ нихъ. 2) *Въ отношеніи порядка и безопасности*. Организациія „дружинъ порядка“ въ селеніяхъ изъ наиболѣе благонадежныхъ лицъ, которымъ и ввѣряется охраненіе свободы личной и общественной отъ всякаго рода насилій. 3) *Въ школьномъ дѣлѣ*. Забота о мѣстныхъ школахъ и передача существующихъ земскихъ школъ въ округѣ приходскому совѣту. Установленіе совѣтскаго надзора за преподаваніемъ въ церковномъ и политическомъ отношеніи. 4) *Въ дѣлѣ народнаго здравія*. Устройство фельдшерскаго пункта. Изысканіе возможности при помощи земства имѣть собственнаго приходскаго врача. 5) *Въ дѣлѣ призрѣнія и благотворенія*. Выдача пособій деньгами и продуктами постоянно и временно нуждающимся. Пріисканіе работы безработнымъ. Призрѣніе нищихъ, увѣчныхъ, бездомныхъ стариковъ и старухъ и круглыхъ сиротъ. Устройство пріютовъ, богадѣленъ и яслей. 6) *Въ отношеніи юридическомъ*. Устраненіе недоразумѣній и старанія о примиреніи въ возника-

ющихъ личныхъ и имущественныхъ столкновенiяхъ. Покровительство несправедливо обиженнымъ и изысканiе примирительныхъ средствъ къ ихъ удовлетворенiю. Помощь и указанiе въ слѣдственныхъ и судебныхъ дѣлахъ. Примирительное воздѣйствiе при земельныхъ и рабочихъ недоразумѣнiяхъ. 7) Въ дорожномъ дѣлѣ. Забота о состоянiи дорогъ лѣтнихъ и зимнихъ. Ремонтъ мѣстныхъ дорогъ. Соглашенiе съ земствомъ о ремонтѣ части большой дороги въ предѣлахъ прихода. 8) Въ экономической области. Устройство приходской потребительной лавки. Устройство приходской ссудной кассы самостоятельной или при существующемъ кредитномъ товариществѣ. Операция залога посѣвныхъ сѣмянъ. Изученiе вопроса о бытѣ мѣстныхъ продуктовъ и возможности устройства приходской скупки и обработки льна. Помощь при устройствѣ техническихъ производствъ и промысловъ. 9) Въ сельскохозяйственномъ дѣлѣ. Устройство чтенiй и лекцiй по сельскому хозяйству. Опытныя поля. Устройство склада орудiй, сѣмянъ и удобрений. Выписка и очистка сѣмянъ. Улучшенiе скотоводства. Приобрѣтенiе племенныхъ животныхъ, мiрскихъ быковъ и жеребцовъ. Устройство конкурсовъ и выставокъ (Рижск. Е. В. № 3.)

С. Н. П.

(Продолженiе слѣдуетъ).

Устройство церковныхъ дѣлъ въ Грузiи.

Въ числѣ мѣръ гражданскаго устройства Закавказскаго края заключалось, между прочимъ, предположенiе о приведенiи въ извѣстность церковныхъ имѣнiй въ Грузiи. Высочайше подтвержденнымъ указомъ святѣйшаго синода, отъ 15-го сентября 1814 года, предписывалось дикастерiи: „доходы съ церковныхъ крестьянъ привести въ совершенный порядокъ, на какой конецъ разсматривать и провѣрять всѣ счета о приходахъ и расходахъ, распорядясь доходами, назначенными на содержанiе гимназiи, школъ и прочихъ богоугодныхъ заведенiй“. При этомъ въ видахъ избѣжанiя затрудненiй въ сборѣ натурою доходовъ церковныхъ, тѣ изъ этихъ доходовъ, которые должны быть употреблены на церкви, гимназiи, училища и прочiя заведенiя, обратитъ на деньги, тѣ же, которые назначены на содержанiе архiereямъ и архимандритамъ, предоставить получать имъ натурою.—Дикастерiя имѣетъ въ семъ послѣднемъ случаѣ указать, изъ какой именно деревни и какого числа дворовъ крестьянъ необходимо получить имъ опредѣленное содержанiе“ *).

Миссия эта съ проектомъ переустройства церковнаго управленiя на нача-

*) Архивное дѣло грузино-имеретинской синодальной конторы за 1815 годъ № 3/4, стр. 126—127.

дахъ, принятыхъ въ Россіи, была возложена на архіепископа рязанскаго Теофилакта Русанова, опредѣленнаго, со спеціальною цѣлю, въ 1817 г. первымъ экзархомъ Грузіи изъ русскихъ іерарховъ вмѣсто митрополита Варлаама (Эристова), вызваннаго въ С.-Петербургъ. Въ 1762 г., при императрицѣ Екатеринѣ II, состоялось въ Россіи Высочайшее повелѣніе касательно отобранія населенной и не населенной недвижимой церковной собственности въ вѣдомство свѣтской власти. Отобраніе это вызвало въ свое время, какъ извѣстно, большія пререканія въ обществѣ и печати. Правда, церковныя учрежденія платили государству поземельныя повинности, ставили ратныхъ людей, давали средства для веденія войны и проч., но государство все же находило не удобнымъ для себя имѣть подданныхъ, непосредственно подчиненныхъ не ему, а церковному учрежденію, которое лично полагало ограниченія, ему желательныя.

Владѣльцы церковныхъ имѣній въ борьбѣ за церковную собственность, въ свою очередь, обращали вниманіе правительства на принципиальныя положенія по церковно-имущественному праву относительно неотчуждаемости церковныхъ имѣній, опредѣленныя и утвержденныя на вселенскихъ и церковныхъ соборахъ; на вѣчное спасеніе, которое, по понятіямъ завѣщателей, обеспечивалось вѣчнымъ поминовеніемъ въ церквахъ, т. е. обстоятельства, требовавшія вѣчнаго владѣнія имѣніями, отданныя церквамъ на поминъ души.

Теофилактъ прибылъ въ Тифлисъ 31 августа 1817 года и тотчасъ же, со всею своею обычною страстностью, принялся ломать и передѣлывать вѣками сложившееся церковное устройство въ Грузіи. 22 сентября того же года экзархъ дѣлаетъ слѣдующее предложеніе синодальной канторѣ: 1) „вникнуть въ причины оскудѣнія церковныхъ доходовъ, 2) нѣтъ-ли такихъ угодій и крестьянъ по городамъ и селеніямъ, кои никакой пользы не приносятъ церкви и 3) нельзя-ли промыслить новыхъ надежныхъ средствъ къ улучшенію управления церковными имуществами“ *).

Чтобы привести въ исполненіе эту мѣру, требовалось опредѣлить количество церковнаго дохода и сдѣлать перепись церковному имуществу. Это исполнено было въ нѣкоторой степени въ Грузіи **), въ Имеретіи же и Мингреліи встрѣтились такія препятствія, по которымъ мѣра эта тогда же оставлена была безъ дѣйствія. Въ Имеретіи жители не только не допустили сдѣлать описи церковному имуществу, но едва не убили посланныхъ для того комиссаровъ. Гордый и настойчивый Теофилактъ, въ видахъ устраненія сопротивленія, рѣшился лично отправиться въ Имеретію, а въ Гурію и Мингрелію послалъ прокурора синодальной канторы.

(Продолженіе слѣдуетъ).

*) Дѣло архива управленія намѣстника кавказскаго за 1817 № 113, связи 894, на 16 листахъ.

**) Тамъ же, дѣло за 1818 г. „Сахуцо и драма“.

ქართული განყოფილება

რა სჭირდება საქართველოს ეკლესიას?

I

მეტათ სამწუხარო ამბავი გამოაქვეყნა ამას წინეთ ერთ-ერთმა რუსულმა გაზეთმა, რომელიც თავის თავს „კავკასიის ხმად“ უწოდებს. სახელდობრ, იმან გადმოგვცა, ვითომც ბოროჯომის ხეობის ექვსიოდნე სოფელს ზიზიდი გამოეცხადებოდა ქართველი სამღვდლოების ეხლანდელ მოძრაობისათვის და პირდაპირ უარი ეთქვას ყოველსავე იმაზე, რასაც რუსეთის მთავრობისაგან ეს სამღვდლოება თხოულობს. „არ გვინდა და არც გვჭირდება საეკლესიო წუბობების არავითარი ცვლილება; ყველაფერი მშვენივრათ მარწუბობილია; არ გვინდა კათალიკოზი, ღმერთმა გვიღვრებოდეს ექსარხსეები; არ გვინდა, მღვდლებს პირდაპის ვაძლიოთ ხარჯი, დეე სახელმწიფომ აძლიოს ჯამაგირი; არა გვსურს არავითარი ავტოკეფალია; ღმერთმა მშვიდობით გვიმყოფოს სრულიად რუსეთის უმართებელესი სინოდი; ჩვენ მხოლოდ ეხლანდელი მღვდლები არ მოგვწონან; დეე ექსარხსმა და სინოდმა მათ ნაცვლათ სხვა უკეთესები დაგვიანიანონ, და ამის მეტს მთავრობისაგან არაფერს მოგვითხოვთ.“

ეს ამბავი მოჰყავს ზემო აღნიშნულ გაზეთს და სიხარულით ცას ეწევა: „ხომ ხედავთ, ქართველ ხალხს არავითარი საეკლესიო ცვლილება არა სურს; ავტოკეფალია და კათალიკოსობა სულ რაღაც ორიოდნე კაცის გამოგონილია.“

ჩვენ ყოველთვის ვიცოდით, რომ უვიცი და შეუგნებელი სოფლები არა მარტო ბოროჯომის ხეობაში, ჩვენი კურთხეული ქვეყნის უფრო დაწინაურებულ კუთხეებშიაც ბლომათ მოიპოებოდა. ამიტომ სულაც არ გავკვირვებოდა, როცა რუსულ გაზეთში აღნიშნული ამბავი ამოვიკითხეთ. ჩვენ ეს მხოლოდ გვეწყინა; და გვეწყინა არა მიტომ, ვითომც ამ ამბით ჩვენი ეკლესიის განახლებას ბევრი რამ ევნოს; არა, ჩვენი ეკლესიის განახლების საკითხი თვით საზოგადოებრივმა ცხოვრებამ წამოაყენა, და მისი გადაფურჩება და მოსპობა არამც თუ ბოროჯომის ხეობის ექვს განუვითარებელ სოფელს, მთელი რუსეთის შეერთებულ შავზნელ ძალებსაც კი აღარ შეუძლია... ჩვენ გვეწყინა მხოლოდ, აი, რა: რამდენათაც ვიცით, წარსული დეკემბრის შუა რიცხვებამ-

დე, ჩვენს სამღვდელოებას არსად დაწვრილებით არ გამოუთქვამს ზავის აზრი იმის შესახებ, თუ რას თხოულობს იგი საქართველოს ეკლესიისათვის; მხოლოდ დეკემბრის კრებაზე სამღვდელოების დელეგატებმა საბოლოოდ შეიმუშავეს ჩვენი ეკლესიის რეორგანიზაციის პროექტი, რომელიც იანვრის გასულს პირველათ დაიბეჭდა „მწყემსში“ და შემდეგ იქიდანვე გადამოიბეჭდა „სასულიერო მოამბეში.“ მაგრამ, როგორც მკითხველმა უწყის, დეკემბერს აქეთ ჩვენს ქვეყანას სასტიკი რეაქცია გაუბატონდა; ასე რომ ჩვენს სამღვდელოებას არასოდეს დრო არა ჰქონებია, თავისი დელეგატების გარდაწყვეტილება ხალხისათვის გაეცნო და განემარტებია. რა თქმა უნდა, ამას ვერც ბორჯომის ხეობის სამღვდელოება მოახერხებდა. ცხადია, მაშასადამე, რომ არც ამ ხეობის ქართველ ხალხს ეცოდინებოდა დაწვრილებით, თუ რას თხოულობს ქართველი სამღვდელოება. მიუხედავად ამისა, გამოდის ამ ხეობიდან რაღაც ექსიოდე სოფელი და საქვეყნოთ აცხადებს: „უარს ვამბობთ ყველაფერზე, რაც ჩვენი ეკლესიისათვის რუსეთის მთავრობისაგან ქართველი სამღვდელოება თხოულობს; ზიზღს ვუცხადებთ მთელს ჩვენს სამღვდელოებას და ვთხოვთ უწმ. სინოდს, მის ნაცვლად უკეთესი სამღვდელოება დაგვინიშნოსო.“

„არ ცოდნა, არ ცოდვათ,“ ნათქვამია. და ბორჯომელებს არც ჩვენ ვუკიციებდით „არ-ცოდნას“. მაგრამ, როგორც ვხედავთ, იგინი უფრო შორს მიდიან: მათ არა თუ არ იცაან ჩვენი სამღვდელოების მოთხოვნებიანი, ანც კი სურათ გაიხან იგინი; არამედ პირდაპირ, განუკითხვავთ, იძახიან: ჩვენ არც ეხლანდელი მღვდლები გვინდა და ანც ის, რასაც იგინი ჩვენი ეკლესიისათვის თხოულობენო.

აი, ეს საქციელი კი სწორეთ საწყენია!

საწყენია, რადგან ჩვენი ხალხის ასეთი საქციელით სარგებლობენ ყველა შავნელი ძალები და მთავრობას არწმუნებენ, რომ საქართველოში ყველაფერი წესიერადაა; მხოლოდ ორიოდ არა-საიმედო პირი ამღვრევს წყალს, თორემ ხალხი არსებულ წყობილებით სრულიად კმაყოფილია და არავითარი ცვლილების მოხდენა არა სურსო...

რომ ეს შეცდომა სხვებმა მიინც აღარ გაიმეორონ, საქიროდ ვრაცხთ, „სასულიერო მოამბის“ საშუალებით ჩვენი სოფლის სამღვდელოებას რამოდენიმე სახელმძღვანელო წერილი მივაწოდოთ: დროა, ავითონ სამღვდელოება ჩაერიოს მიმდინარე ცხოვრებაში, დაუახლოვდეს თავის მრევლს და ნათლათ განუმარტოს, თუ რა სჭირდება დღეს საქართველოს ეკლესიას. მხოლოდ ამ გზით შეგვიძლია, ჩვენი ხალხი შეცდომის გზას ავაშოროთ; მხოლოდ ამ გზით შეგვიძლია, თვითონ ეკლესიაც საშინელის განსაცდელისაგან დაგვიხსნათ.

II

ჩვენს წერილებს სამრევლოდან დავიწყებთ და კერძოდ შევეხებით მრევლის მართვა-გამკვობის სამს უმთავრეს მხარეს: მღვდლისა და მედავითნის გამწესებას, სამღვდლო პირის გასამართლებას და კრებულის რჩენის წესს.

ყველამ იცის და უეჭველია, ბორჯომის-ხეობელებსაც ეცოდინებათ, თუ როგორ ხდება ჩვენში მღვდლისა და მედავითნის გამწესება. დაიცლება თუ არა მღვდლის ან მედავითნის ადგილი, იმ წამსვე ებისკოპოსთან მიფრინავს ათასგვარი ხალხისაგან თხოვნები: „უადგილოდა ვარ, ლუკმა პური არა მაქვს, ან სემინარია გამითავებია, და ადგილი მიბოძეთო.“ ებისკოპოსიც დაიწყებს გამოკითხვას: მიმართავს თავის კანცლარისა, მდიანისაგან სხვა და სხვა გვარ ცნობებს შეჰკრებს მთხოვნელთა შესახებ. ზოგჯერ თავისი ნაცნობებისა და გავლენიანი პირების შუამდგომლობასაც მიიღებს სახეში; შემდეგ დაიბარებს ერთს რომელსამე მთხოვნელს და გამოუცხადებს საკუთხათ მოემზადოს, ე. ი. თუ ცოლი არა ჰყავს, შეირთოს, მღვდლობის ფიცი მიიღოს, აღსარება აღიაროს და სხვანი; დასარულ, აკურთხებს და გაისტუმრებს სამრევლოში. ასე სწარმოებს ჩვეულებრივ მღვდლის კურთხევა. ამნაირათვე ამწესებენ მედავითნეებსაც. მაგრამ აქ ყველაფერზე უფრო საყურადღებო ის არის, რომ არც ებისკოპოსი, არც მისი მდივანი და არც „გავლენიანი“ პირები არასოდეს საქიროდ არა სთვლიან წინდაწინვე გამოიკითხონ, თუ თვითონ მრევლს რომელი კანდიდატი სურს მღვდლად ანუ დიაკვნად. ეს კიდევ ცოტაა, ხშირათ არამც თუ ებისკოპოსმა, მისმა მდივანმა და „გავლენიანმა“ პირმა, თვითონ გასამწესებელმა კანდიდატმაც კი ხეირიანათ არ იცის, თუ როგორია ის მრევლი, სადაც მას სამსახური მოეღის; მრევლი ხომ ათასში ერთხელაც არ იცნობს თავის ახალს მოძღვარს.

თითქმის ასი წელია, რაც ჩვენში მღვდელ-დიაკვნების გამწესება ამ სახით სწარმოებს და ნაყოფი უკვე ყველასათვის ცხადია. თვითონ ბორჯომის ხევის მცხოვრებნი ვეღარ ჰფარავენ, რომ ღღევანდელი სამღვდლოების უუღიდესი ნაწილი მრევლს ვერ აკმაყოფილებს, ხალხის შემავიწროებელია და ზნეობრივით უვარგისი.

მაგრამ, ჰოი, საკვირველებავ! სახელოვანი ბორჯომის-ხეობის მცხოვრებელნი მაინც გაიძახიან: დეე, ყველაფერი ძველებულადვე დარჩეს, მხოლოდ სინაღმა და ექსარხსმა „უკეთესი“ მღვდლები დაგვინიშნონო.

ვინც ასე მსჯელობს, უეჭველია, თვითონ არ ესმის, რას ამბობს. განა ებისკოპოსები უფრო ახლოს არ იდგენ ხალხზე, ვინემ თბილისში მჯდომი ექსარხოსები და პეტერბურგში მყოფი სინოდი?! და უკეთესი ასი წლის განმავლობაში ებისკოპოსებიც კი ხშირად ვერ ახერხებდენ მრევლისათვის სასურველი მღვდლების გამწესებას, მაშ როგორღა შესძლებს ამას უცხო-ტომელი ექსარ-

ხოსი, რომელსაც არც ქართული ენა ესმის და არც ქართველი ხალხის ზნე-ხასიათსა და ჩვეულებებს იცნობს; თანაც ზის უფრო თბილისში და ძვირად თუ მოიხილავს თავისს საექსარხოსოს?! მით უმეტეს, როგორ შესძლებს ამას პეტერბურგის სინოდი, რომლის წევრებსაც არავითარი წარმოდგენა არა აქვს და არც შეუძლია იქონიოს იმის შესახებ, თუ რასა გრძნობს და რასა ფიქრობს საღლაც ბორჯომის ხეობაში მორწმუნე-ქართველები, როგორი მღვდელი მიაჩნიათ „უმჯობესად“ ან „უარესად“ და სხვა?! რომ ექსარხოსები ხალხისთვის სასურველი და სასარგებლო მღვდლებს არ ამწესებენ, ამას ნათლათ ამტკიცებს ერთს ადგილობრივ რუსულ გაზეთში დაბეჭდილი წერილები რუსის მღვდლის იონა ბრინჩინოვისა, რომელიც გულ-აბილით აღიარებს, თუ როგორ დანიშნა იგი ექსარხოსმა ისეთს ქართულ მრევლში (სოფლად), სადაც ორ კაცსაც არა სკოდნია რუსული ენა; და ასეთს მრევლში მამა ი. ბრინჩინოვი იძულებული იყო წირვა-ლოცვა სლოვიანურათ ესრულებინა, ხოლო სწავლა-დარიგება—რუსულად!.. და რომ განმათავისუფლებელს მოძრაობას არ მოესწრო, ვინ იცის, სადამდის მიალწევდა ამ გზით ექსარხოსების „მზრუნველობა“ ქართულ სამრევლოებისათვის.

ასეა ყოველთვის, როცა თავის საკუთარ საქმეებს ხალხი თვითონ კი არ განაგებს, არამედ ცხრამთას გადაღმა მყოფს ცენტრალურ დაწესებულებას ანდობს ან ამ დაწესებულებისაგან დანიშნულ პირებს. სწორეთ ერთი ამგვარ დაწესებულებათაგანია რუსეთის ბიუროკრატიული სინოდი, რომელსაც ისე ძლიერ შესტრფიან ბორჯომის-ხევის მცხოვრებელნი ესევე სინოდი ნიშნავს ექსარხოსებსა და ყველა ქართველ ეპისკოპოსებსაც, რომელთაც იმავე სინოდის დაუკითხავათ არავითარი ახალი წესის შემოღება არ შეუძლიათ. ამიტომ თავს ატყუებენ ან განგებ სხვას ატყუებენ ის პირები, რომელნიც იმედს აცხადებენ, ვითომც სინოდსა და ექსარხოსებს (გინდ ეპისკოპოსებს) შეეძლოსთ იმათზე „უკეთესი“ მღვდლები დანიშნონ, როგორცაც ასი წლის განმავლობაში ნიშნავდენ. მღვდლისა და დიაკვნის არჩევა მთლათ ხალხის საქმეა; მღვდელსა და დიაკვნს თვითონ შრეული უნდა ირჩეულეს და არა ეპისკოპოსი, გინდ ექსარხოსი, რადგანაც ხალხზე უკეთესად არავინ არ იცის, თუ როგორი მოძღვარი სურს მას და ვის ანდობს თავისს სულიერს ხელმძღვანელობას. ამას მოითხოვს ხალხის პირდაპირი ინტერესი; წინააღმდეგ შემთხვევაში ადვილი შესაძლებელია ბიუროკრატიულმა (სასულიერო) მთავრობამ სამრევლოების უდიდესი ნაწილი მთლათ ჯაშუშებითა და თვისი მომხრე მღვდელ-დიაკვნებით აავსოს.

ამგვართ, თვითონ ხალხის სარგებლობა თხოულაძს, რომ მღვდელსა და მღვდ-ვითნეს თვით შრეული ირჩეულეს და არა სინოდი, ექსარხოსი, გინდ ეპისკოპოსი. ახლა ვნახოთ, ამასვე თხოულობს, თუ არა, თავის „პროექტში“ ჩვენი სამღვდლოება.

„კრებულის წევრებს იჩნევს სამრევლო კრება, — ვკითხულობთ ამ პროექტში, — რომელსაც ამ შემთხვევაში ხელმძღვანელობას უწევს საოლქო საბჭო ან, მისივე მინდობილობით, ერთ-ერთი მისი წევრი. არჩევის შემდეგ საოლქო საბჭოს წარმომადგენელი შეადგენს საარჩევნო სიგელს და სამღვდლო და სამთავრო კანდიდატს წარუდგენს ეპისკოპოზს საკურთხად, ხოლო მედავითნეს — დასამტკიცებლად.“ (§ 23, განყოფ. დ).

იქვე მე-21 მუხლში ვკითხულობთ, რომ „სამრევლო კრებას შეადგენს ეგვლა სრულწლოვანი კაცო და ქალო, არა უმცირეს 21-ის წლისაო (§ 21).

ამ რიგათ, სამღვდლოების დელეგატებიც იმასვე ამბობენ, რასაც ხალხის ინტერესი თხოულობს, სახელდობრ, რომ მღვდლებსა და მედავითნეს ზემოდან კი არ უნდა ნიშნავდენ, როგორც ეს ღღესაა, არამედ თვითონ ხალხი უნდა იჩნევდეს, ისიც საკმაო განათლების მქონე და არა უფიც პირთაგან.

ბორჯომის ხეობის ექვსიოდე სოფელი კი გამოსულა და გაიძახის: ღმერთმა გვაშოროს წესების შეცვლა, მღვდლები ისევე ექსარხოსმა გვინიშნოსო.

თვითონ მკითხველმა განსაჯოს, თუ ვისი მოთხოვნილება უფრო სასარგებლოა ხალხისათვის: ბორჯომის ხეობელებისა, თუ ქართველი სამღვდლოებისა.

ერისგანი.

(გაგრძელება იქნება.)

ზასუსი ბ. მწირს და მღვდელს ილარ. ჯაშს

ბ. მწირმა „სას. მოამბ.“ 1905 წ. მე-23—24 ნომერში მოათავსა წერილი: „შენიშვნები თბილისის ქართვ. სამღვდ. 12 დეკემბრის კრების შესახებ“. ამ წერილში ბ. მწირი ჯერ ბერებსზე ჰგოდებს, რომ „ბერებს საარჩევნო ხმა არ მისცა თეთრმა სამღვდლოებამაო... თათქოს ძაღდატანებით (?!) წაართვა ის უფლება, რომელიც მათ ღღემდის ეკუთნოდათო“.

თამამად ვიტყვი, რომ კრებას მათთვის არაფერი წაურომეცია. აკი იმ წერილის ბოლოში რედაქცია სამართლიანად შენიშნავს: „საეკკლესიო კანონების თანახმად, ბერები მონასტერში უნდა სცხოვრობდნენ და სასოფლო, სამრევლო საქმეებში არ უნდა ერეოდნენო“ და სხვა. ასევე მოითხოვა თვით ბერმა დელეგატმა არქიმანდრიტმა, რომელიც იმერეთის თეთრი სამღვდლოებისგან იყო წარმოგზავნილი; სჩანს, რომ კრებამ ბერებს კი არ წაართვა ეს უფლება, არამედ თვით მათ წაართვეს თავის თავს ეს უფლება, როცა ბერობის აღთქმასა სდებდნენ და თუ, როგორც ბ. მწირი ბრძანებს, „ეს უფლება ბერებს ღღემდის ჰქონდათ“, ეს ქვეყნის გაუნათლებლობით ხდებოდა.

ბ. მწირის წერილს ემჩნევა, რომ მისი დამწერი მწერლობაზე უკაცრავად ყოფილა, მაგრამ მწერლობის საღერღელი მიტომ აშლია, რომ ბ. მწირს სადღაც სტკივა: ან იქ, რომ ის მღვდელია და მის ჯიბეს წინანდელზედ ცოტა მეტი მოაკლდება დაჩაგრულ დიაკონების (მთავრების) და მედავითნეების სასარგებლოდ, ან იქ, რომ ის ესარჩლება თავის თავს, როგორც მღვდელი, დიაკონის ადგილზედ მყოფი, ისევე მღვდლის ადგილის მომლოდინე, თორემ არ იტყოდა: „ამ გვარ პირთა გადაყვან-გადმოყვანა შეიძლება მხოლოდ მათთან შეთანხმებითა და არა უკეთეს ადგილების მიძიებელთა სურვილითა“, სხვაფრივკი რომ ყოფილიყო, „წმინდა გიორგის ცხვრისათვის მგელს ხომ თვალი არ დაუბრმავდებოდა“? ბ. მწირი იმ განზრახვით კი არა სწერს, რომ მართალი და ნათელი აზრი შეიტანოს, რაც ნამდვილ მწერალს მოეთხოვება, და არა მწირს. თუ ბ. მწირი ამ ფსევდონომს არ ამოჭყარებოდა და თავის სახელი და გვარი მოეწერა, მაშინ აშკარა იქნებოდა რომ ის იქირვის იმ აზრით: „ამ მღვდელს მოართვით რამეო“. აი სიხარბეც აქ არის და ანგარებაც, რასაც ბ. მწირი ჩვენ გვიკეთინებს, როგორც დაბალ ლობეს. „ჩემი შენ ვითხარო, გული მოგიკალო“. ბ. მწირი საშინლად გაწიწმატებულია კრების შედეგით, ამ მისთვის უჩვევე-უქნაურ ხალით, რომელიც თბილისის სამღვდელთაგან 12 დეკ. კრებამ გამოიღო.

არ შეგვიძლიან სრულიად არ მოვიყვანოთ აქ ბ. მწირის წერილიდგან ერთი ალაგი, რომელშიც იგი ჩვენ გვიკეთინებს ანგარებას. „ძნელად თუ ვინმე დაიჯერებდაო, ბრძანებს ბ. მწირი, რომ არსებობს ისეთი მთავარი ან მედავითნე, რომელიც გაიფიცებოდა იმ მიზნით, რომ რამდენიმე გროში მიუმატოს თავის შემოსავალს. მაგრამ, როგორც ჩვენის თვლით დავინახეთ, საკმარისი იყო, რომ ცოტა ნაკლები კეთილგონიერება გამოეჩინათ მღვდლებს. საკმარისი იყო, ხუთიოდე წუთით მღვდლებისგან პასუხას დაგვანება და მთავარ დიაკვნების მედავითნეებითურთ გაფრცვა ნამდვილი ფაქტი იქნებოდაო. სამწუხარო მოვლენაა! ეკკლესიის მსახურთათვის შეუწდობელი! ზნეობითი დანაშაულია მრევლის წინაშე (არას ვიტყვი იურიდიულ მხარეზედ). მრევლს არ უნდა და სასურველიცაა, რომ არ უნდოდეს, ისეთი არც მღვდელი, არც მთავარი, არც მედავითნე, რომელიც მხოლოდ ფულისთვის ემსახურება ეკკლესიას, შორს ეკკლესიისგან ანგარებაო! მთავარ-დიაკონების და მედავითნეთა ანგარების აღმოჩენას ეკკლესიის ზღუდეთა შორის იგი ამცნებს ქვეყანას, ჰოი საკვირველებავ! დიდებულო იესო, რადენი სიმართლეა შენში, რომელი ეტყოდი ერსა შენსა: „ანუ რასს ქსედავ წველსა თვალს შინა ძმისა შენისსა და დვირესა თვალსა შინა შენსა არა განიღდო? ანუ, ვითარ რქვა ძმისა შენსა: მაცადე და აღმოგიდოდ წველი თვალისგან შენისა; და აჭა ეკერა დვირე თვალსა შინა შენსა არს. რგუფა! აღმოიდე პირველად დვირე თვალისგან შენისა და მაშინ იხილო აღმოდედად წველი თვალისგან ძმისა შენისა.“

ქიდევ ერთს აღგიღს ბ. მწირი გვეუბნება, რომ „ამ უკანასკნელ წელს არიან ისეთი სამრევლოები, სადაც მღვდლები შიშობილია ცკვლებიან, მაგრამ არავის მათგანს გაფიცვა ფიქრადაც არ მოსვლია და არც მსგავსი გაგიგონია მღვდელთაგანაო“. მერე ვისი ბრალია, ბ. მწირო, რომ მღვდლები ზოგ აღგიღს შემოუჭვლობით გაქირვებაში არიან! რად აცრუა გული ეკლესიაზედ ერმა? ყველა კეთილგონიერ კაცისთვის დღესავით ნათელია, რომ თვით სასულიერო წოდების ბრალია. მაშ თუ ასეა, ვის გაეფიცებოდა მღვდელი, თუ არა მრევლს—მეტი მომეცითო?! მერე, მრევლი მისცემდა მას? რასაკვირველია არა! მღვდლებს ძალიანაც რომ ნდომოდათ გაფიცვა, ეს მათთვის შეუძლებელი იქნებოდა, ვინაიდან მრევლისაგან უკვე ფაქტიურად თუ არა, ფორმალურად მაინც, უარ ყოფილიყვნენ და შეიძლებოდა იმ გაფიცვით ისიც დაჰკარგოდათ, რასაც იღებდენ მრევლისაგან. ჩვენ კი სრულიადაც არ გვაშინებდა გაფიცვა, რადგანაც ჩვენ მღვდლებს ვეფიცებოდით და არა ერს! ჩვენ ამაშიც დარწმუნებული ვიყავით, რომ ერი თანაგრძობით მოგვეკიდებოდა ჩვენც და ჩვენს დაწყობილ საქმესაც, და დღეის შემდეგაც იმედი გვაქვს სამართლიანი ერისა, რომ სამართლიანად განსჯის მტანჯველსა და ტანჯულს და ყურადღების ღირსადაც არ გახდის თქვენს ახლად აღმოჩენილ ანგარებას. მან უკეთ იცის, ვინ არის ანგარების მოყვარე!

თავ-სამტვრევ საკითხათ გადაქცევა ბ. მწირს: მისცეს თუ არა სოფლის გადატაკებულმა მღვდელმა, რომელიც ექვს შვილსა ზრდის სასწავლებელში, მანეთში ორი აბაზი იმ დიაკვანს, რომელსაც სკოლის კარებზე არც კი უნახავს და საკუთარ თავის მეტი არაინა ჰყავს შესანახი?! და ბოლოს ანგარება მისი სძლევს მის პატროსნებას და თვითვე სწყვეტს: „არავითარ შემთხვევაში, არა და არაო!“¹⁾ ალბათ სტატისტიკური ცნობები ექნება ბ. მწირს, რომ ყველა მღვდლები ცოლიანე²⁾ — 6 შვილით და სკოლა გათავებულები გამოჰყავს, დიაკვნები-კი უცოლო-შვილონი და სკოლის უნახავები!*) როგორც გვარწმუნებს ბ. მწირი, გადატაკებულ მღვდელს, 6 შვილის პატრონს, სამი აბაზი არ ეყოფაო, და ამავ დროს 6 შვილის პატრონს, გადატაკებულს დიაკვანს ორი აბაზი მეტი მოუვაო!! ეს რომ მართალიაო, იმითი ასაბუთებს ბ. მწირი, რომ დიაკვანი უსწავლელია. ბ. მწირი რომ დიაკვნების უსწავლელობას ჩასციებია, ეს ხომ ყალ-

¹⁾ რატომ ბ. მწირო? ქრისტე და მისი მოციქულები ქვეყნის შეწირულობით ცხოვრობდნენ ხომ, როგორც ჩვენ. ქრისტე სხვაზე მეტს ხომ არ იღებდა, აჭაო და მოძღვარი ვარო? არამედ ყველანი ერთნაირად, ტოლად სარგებლობდნენ შემოსავლით, რომლის გვადრუციც (ყულაბი) იუდას ებარა. იუდას ხარბი თვალი ჰქონდა, ფული უყვარდა, ჩემ-ჩემად სხვაზე მეტს ხარჯავდა სამშო შემოსავლიდან თავის სასარგებლოდ.

²⁾ სინოდის ცნობებით, საქართველოს საქსარბოსოში 15-ს ჰქონია მიღებული უმაღლესი განათლება, 503-ს საშუალო, ხოლო 3189-დან ზოგს სასულიერო სკოლა გიუთავებია და ზოგს სულ არ მიუღია სწავლა (იხ. ცნობის ფურცელი № 3009).

ბი საბუთია და ცოტა რამ სინათლე რომ მივაცენოთ, მაშინვე კაპიტალისტი—მექარხნე მცოდნე, შეგნებული მუშის მიღებას ძან ერიდება და უფრო შეუღნებელ და უსწავლელ მუშას იღებს, რადგან მისი ყვლეფა შეუმჩნეველად და დაუსჯელად შეუძლიან და უბრალო მანქანად ჰყავს იგი გადაქცეული. მღვდლები უსწავლელს დიაკვანს რჩეობენ, ვიდრე ნასწავლსა და ამის მისაღწევად ყოველ საშუალებას ხმარობენ ისინი; ასეთს დიაკვანს პირუტყვ მონა-მორჩილად გაიხდიან ხოლმე. სწორედ ამ მიზეზით ხდება, რომ, მინამ ქალაქში აღგილს ეღირსებოდეს ნასწავლი, ჯერ კაი ხანი უნდა სოფელში იყვეს დაიცადოს ვიდრე წყალობის თვალით შეხედავდეს ვინმე; გაუნათლებელი დიაკვნები კი თბილისში დაუბრკოლებლივ კაი ალაგებს შოულობენ. ახლა კი მღვდლები ბრძანებენ, რომ „რასაც აქამდე იღებდნენ ასეთი დიაკვნები, მისი ღირსნიც არ არიანა“. ამნაირ დიაკვნებზედ მიჩვეული მღვდლები, ზოგს ჩვენგანს კინადამ იატაკს არ გვაწმენდინებდნენ ხოლმე! რაიც შეეება პირდაპირ დიაკვნობის ასრულებას, უსწავლელი დიაკვნები თითქმის ყველანი თავის საქმეს უნაკლულად ასრულებენ: გალობა იციან კარგი და კითხვა—ბეგრმა თავის მღვდელზედ უკეთესადან. მიცვალებულის ანდერძის აგების დროს, თუ გინდ სამი ან მეტი იყოს მღვდელი, ყოველ შემთხვევაში მღვდელს შეშფერის ანდერძის წაკითხვა და არა დიაკვანს (მისი საქმე გალობაა). მაგრამ ხშირად უკანასკნელი კითხულობს, რადგან მღვდლები კაი კითხვის შესწავლით თავს არ იწუხებენ და ცალიერი მღვდლობით და სასწავლებლების გათავებით ყოყლო-ჩინობენ; ასევე იქცევიან ხსვა დრფსაც (ზიარების ღოცვას ხშირად დიაკვნებს აკითხებენ). ან თკის ნასწავლობას და გონების უადრესობას რაში იჩენენ სემენარია-აკადემია გათავებულნი ჩვენი სულეირნი მამანა?! იშშიი ხომ არა, რომ რამდენიმე მათგანს, თბილელებს, გაუბრტყელებიათ თავიანთ ნამსახურობითს სიაში: „ამა და ამ დროს, ამა და ამ ნომრით“ გამოცხადა ექსარხოსისკან მადლობა და მღვდელ-მთავრული ღოცვა-კურთხევა ქართულ დაბადების (ბაბიის) შესწორებაზე გაწეულ შრომისთვის“, მაშინ რადესაც უველამ ვაღით, რომ დაბადება იგი დღესაც ისევე შესასწორებელია! ასე არც თუ ქადაგება-სწავლა-დარიგების წარმოთქმა ეხალისებათ მათ და, თუ დასჭირდებათ, ხსვა წიგნებიდგან უნდა გადმოიწერონ მზა მზარეულად ხსვისი ნათქვამი მოძღვრებანი და წარმოსთქვან, როგორც საკუთარ გონების ნაწარმოები. ხშირად ასეთი ქადაგებანი მშრალია და არ ეხებიან საჭირობოტო თანამედროვე საკითხებს. რაში სწანს განებითი აღმატებულება ჩვენის მღვდლებისს, როცა ამერეთში არც ერთი დამოუკიდებელი ქართულარ სასულიერო ორგანო არ გვაბადია?.. თუ ამას გვეტყვიან რომ „გაუნათლებელს დიაკვნებს“ არ შეუძლიანთ რუსულად „საეკლესიო საბუთების“ წარმოებაო, ეს წარმოება ხომ პირდაპირ მღვდლის საქმეა; ან საჭირო-ახლა მათი რუსულად წარმოება ქირთველთა შორის მაინც? ქართული „შავე-

ბი“ ხომ მღვდელმა უნდა წეროს ყოველ შემთხვევაში და გადათეთრება ხომ ყველა ღიაკვანს შეუძლიან?

რეაქციამ გაიმარჯვა ახლა, როგორც ვიცით, და მით წათამამებული თითო ოროლა მღვდელი ეხლა უბრკოლებს წილს ოავი! ღიაკვანს, და თუმცა თბილელებმა ხელი მიავიწვრეს განაწინხედ, რომ ღიაკვანისთვის მანეთიღგან ორი აბაზი ეძლიათ წილად, მაგრამ ეხლაკი ზოგი მესამედს აძლევს, ზოგი კი ისევ ძველებურად; ხოლო ვინც მართლა სვინიდიანი მღვდელია, არ კისრულობს თავის სიტყვის უარყოფას და ახალ განაწილების თანახმად აძლევს ორ წილს ღიაკვანს და ორნახევარს შტატის მთავარს. ქიზიყის ზოგიერთს მღვდლებს არ ეჭაშნიკათ თურმე ეს ახალი განაწილება და ღიაკვანებს ძველებური წილი შეადიღეს, ამით მრევლისთვის უთხოენიათ დახმარება და უთქვამთ სოფლელებისთვის: ჩვენი ღიაკვანი „ბუნტოფიკი“ და წინააღმდეგია მთავრობისა, ნურას დაუჯერებთ და დაითხოვეთო, თორემ მთავრობა ჯარს გამოგზავნის და სოფლებს აგრიალებთო, და ამით ზოგმა მღვდელმა თავის ღიაკვანი ისე შეაშინა, რომ მას, ჯერხანობით მაინც, წილხედ ფიქრი დააშლევინა. მაგრამ რაღა ქიზიყი და რაღა აქაურები? ახლა იმით გვაშინებენ მღვდლები, რომ „საბერძნეთის ეკკლესიაში არ არის ღიაკვანის და მთავრის ხარისხიო, ისევე როგორც სომხის ეკკლესიაშიო, და საქართველოში ჩვენ მოვსპობთ ამ ადგილებს, თუ მთავრებ-ღიაკვანებმა არ დაიშალეს მეტის მოთხოვნაო.“*) ამაზე ჩვენ მოვახსენებთ სახიერ მამათ: ჩვენში თუ სხვაგან თუ საჭიროება არ ყოფილიყო, არც დააწესებდენ, არ შემოიღებდნენ ამ თანამდებობებს. და ასეც დაამტკიცა**), და არა თუ მოსპო ეს თანამდებობანი წარსულ წლის მთელი საქართველოს სამღვდლოების დელეგატთა კრებამ. ჯერ ეხლა, რაც უნდა იყოს მაინც საკმაოდ ვართ მომზადებული და მაინც ერგრე რიგათ არ ეტანება ხალხი ეკკლესიას, და თუ ჩვენი თანამდებობანი მოისპობა, მაშინ ვიგინდარას უნდა წაავლონ ხელი და მოიხმარონ წირვა ღოცვაზედ, ან სხვა დროს, და მაშინ ხომ ეკკლესიაში ქულიც რომ შეუგდონ, არავინ შევა, და მღვდლებიც ცალიერები დარჩებიან. ჩვენ, ვინც დღეს ვართ, ხელს ვერ გვახლებთ და, თუ შემდეგში აღარ გაამწესებენ ღიაკვან-მთავრებს, მაშინ მღვდლები გაუმწესებელს დაიხმარებენ, და არც ისინი იმსახურებენ უსასყიდლოდ, „ცალიერ ჯამში ხელს არავინ ჩაყოფსო,“ ნათქვამია. მღვდლები იმით იმედნეულობენ, რომ თითო ოროლა თუმნით მოვიმორებთო ამისთანა პირთ, მაგრამ სცდებიან. ახლა ისეთი დროა, რომ ქარხნის მუშაც აღარ კმაყოფილდება თითო ოროლა თუმნით, და არც დაქირავებული ღიაკ-

*) მ. ჯაში ამას არ ამბობს. მისი აზრი აქ გადასხვაფერებულია. შეად. № 1—2 „სასულ. მოამ.“ 1906 წ. რედ.

**) დელეგატებმა შეიმუშავეს პროექტი, და არა დაამტკიცეს. რედ.

ენები დაკმაყოფილდებიან. რამდენად მართალია, რომ საბერძნეთის ეკლესიაში არ არიან მთავრებ-დიაკვნები და ან კიდე როგორი ჩვეულება აქეთ იქ კრებულის წევრთ წილის გაყოფისა, ამასაც მალე გავიგებთ. მღვდლებო მაჰანო! ემასა ამას განახლებასა „განავდეთ ძველი იგი კაცი საქმით მისითურთ,“ იქონიეთ მეტი სიმაართლე და ლომბიერება! მღვდელთა და თვისი თავის საქომავოდ ბრძანებს კიდევ ბ. მწირი, რომ „თბილელმა მღვდლებმა ეს საქმე (შემოსავლის განაწილება) სოფლელ მღვდლების დაუკითხავად გადაწყვიტესო და მით თვის უფლებას გადააქარბესო“. და რაღა მარტო ამაში გადააქარბეს, ბ. მწირო, სხვაში კი არა ფერში გადააქარბეს?! მაშ მრუდი როდის გასწორდეს და ვისაც რა უფლება აკლია, როდის მოიპოვოს ბ. მწირო, თუ არ ეხლა?! და მიტრამაც ფიცხლად ვთხოულობდით სხვათა შორის წილის მომატებას, მით უმეტეს, რომ ნახევარზე მეტმა საქართველოს სამღვდლოებისმა (იმიერ საქართველოსამ) უფრო აღრე გადაწყვიტა ეს საკითხი დიაკვნების სასარგებლოდ, და ბ. მწირი კი ბრძანებს, რომ თბილელ მღვდლებმა უფლებას გადააქარბესო. შენ რომ შენი ქონება სხვას აჩუქო, განა უფლების გადააქარბება იქნება? „ახუ არა ჯერა არსა ჩემდა, რაცა მინდეს ეოფად ჩემსა ზედა? არამედ თვალი შენი ვიდრემდის ბოროტი არს, ხოლო მე სხაერ ვარ.“ და აქ ხომ მღვდელი ჩვენ თავის ქონებას არ გვაძლევს, არამედ ჩვენგანვე მოგებულს უფრო სამართლიანად, ვიდრე აქამდე იყო, — თანახმად საბერძნეთის სამღვდლოების შემოსავლის განწილებისა. თუ უწმინ. სინოდის კანონით მღვდელს მეტი წილი ერგება, ეს ხომ დაკანონებული უსამართლო ექვეყნა უმტრისსა უფრისსაგან; ჩვენ სამართალს ვეძებთ, არა თუ უსამართლო კანონს! მეუუთებმა, მებალებმა, ყახებმა, სალახებმა, მედროგე-მეპოვოსკებმა მოითხოვეს მეტი სამართლიანობა და ჩვენ არ უნდა მოგვეთხოვნა? ჩვენც ვთხოულობდით ამას მღვდელთაგანვე 1905 წ., მაგრამ ჩვენი ხმა რჩებოდა „ხმად მლაღადებლისად უღაბნოსა შინა,“ და კიდევ ამავე ხმად დარჩებოდა, თუ მღვდლებისთვის ძალა არ დაგვეტანებინა, მათგან დაკმაყოფილება ჩვენთა მოთხოვნილებათა ენერგიულად არ მოგვეთხოვა. დარწმუნებული ვიყავით, — რომ ასე არ გვექნა თქვენ თქვენით არას იზრუნავდით ჩვენთვის: „თუ ყმაწვილი არა ტირის, დედა ძუძუს არ მისცემსო,“ ჩვენც ამ „ტირილით“ შეგაშინეთ. როდემდის გველოდნა, როცა იმერეთ გურია-სამეგრელოს სამღვდლოებამ, თავისდა სასიკაძულოდ, ამ საკითხის გადაწყვეტაში წინ უსწრო ქართლ-კახეთის სამღვდლოებას და მაგალითი მისცა? ახლანდელ ყოფაში ჩვენ როდისღა მოვესწრებით სამღვდლოების სრულ კრებას? ან კი ეს რა საქირა იყო, როცა წინასწარი მაგალით თბილელ სამღვდლოებას უკვე მიღებული ჰქონდა იმერთაგან და როგორც იმიერთ მისცეს მაგალითი თბილილებს, ისე თბილელმა მღვდლებმა მისცეს მაგალითი სოფლელ მღვდლებს. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ თუ შესაძლებელი ყოფილიყო

სრული კრება, სოფელი სამღვდლოება უფრო ჩქარა შეგვისრულებდა გულის წადილს, (როგორც ახალ ციხე-დუშეთის მაზრებში ჰქნეს თბილელე-ბზე ადრე), რადგან იგი უფრო ლიბერალური და ხალხთან ახლო მდგომარეა და ღარიბიც, ვიდრე თბილისისა, და ის ხომ ცნობილია, რომ ღარიბი ღარიბს, დაზარალებული დაზარალებულს სხვაზე, მეტად თანაუგრძნოს, თორემ „მამ-ღარს მშვიერიც მამღარი ჰგონიაო“.

ბ. მწირი სასურველად სცნობს, რომ „ამიერიდგან მღვდლის ალავი მღვდელმა დაიჭიროს, მთავრისა მთავარმა და დიაკვნის დიაკვნმაო. თბილისში თუ 11 მღვდელია მთავრებ-დიაკვნების დაგილზე, სამაგიეროთ 17 მთავარ-დიაკვანი მედავითნის ადგილზეაო. თუ მღვდლებმა უნდა დაცალონ მთავრებ-მედავითნეების ადგილები, მაშ მთავრები რა მიზეზით და რა მიზნით უნდა დარჩნენ დიაკვნების ადგილებზეო,“ კითხულობს ჯიბრით გაბრაზებულ ბ. მწირი. ამიზე მოვახსენებთ, რომ ამის გასაგებად არც ჩინური სიბრძნეა საჭირო და არც დიდი ტვინი! მაგრამ, ნუ თუ მართლა მწირისთვის ეს მიუწოდამელია?!.. სადაც ჩოხოსანია დიაკვენად, იქ თითქმის ყოველთვის მღვდელი და მრევლიც ეცდება ხოლმე, რომ ჩოხოსანი მთავრად აკურთხონ, მიტომ, რომ მთავარს მთავრობაც შეუძლიან და დიაკვნობაც და მღვდელს კი არ შეუძლიან ესენი. მედავითნის ალაგზე შუაფი მღვდელი მიცვალებულს დაჰყენის მაკიურ ან უძღვება გაღმობათ, ან დადის მიცვალებულზე დავითნის სკითხვავათ (ამისთვის სხვებს იმორჩილებს), და სხვანი. მთავარი კი ყოველსავე ამას არ უკადრისობს. მაშ მღვდლის ყოფნა დიაკვნის ადგილზე და მთავრისა ერთი და იგივეა, ბ. მწირო? მთავრის ადგილზედ შუაფი მღვდელი ხომ მთავრათ ვერ შეიმოსება საჭირაების დროს და მაშ რაგონს ანის მოსაკვრებული მღვდლის უფნის დაჰყენის ან მთავრის ალაგზედ?! ჩვენ ესეც გვაქვს სახეში, სხვათა შორის და მიტომ ვთხოულობთ დიაკვნებ-მთავრების მღვდლებისაგან შებღალულ უფლებების აღაგენას და ბ. მწირივით ჯიბრი კი არ გვაშაქმედებს. მაშასმამდე, რა საჭიროება მოითხოვს, რომ მთავრები დიაკვნების ადგილები-დგან გამოვრეკოთ, ნამეტურ მაშინ, როცა ამას თვით დიაკვნები და მთავრის მეყოლი მღვდლები არა თხოულობენ. როგორც ვიცით, მღვდელი დიაკვნის ყოლას მთავარს ამჯობინებს, რადგან ეს მისთვისაც სახეიროა. აი რათ: წესის შესრულებისთვის მღვდელს თუ დიაკვანი ჰყავს, მრევლი დიაკვანს ნაკლებს აძლევს, ხოლო თუ მთავარი ჰყავს, მღვდელს რომ მანეთი მისცეს, მთავარსაც მანეთს აძლევს. ეს ფული ერთდება და ყულაბში გროვდება, საიღამაც, ახალ განაწილების თანახმად, მღვდელი მიიღებს სამ წილს, ე ი. აბაზს, მთავარი კი-4 აბაზს, სჩანს, რომ მღვდლისათვის სახეიროა მთავრის ყოლა, რადგან მისი წინად აღაბული მანეთიდგან აბაზი მღვდელს ემატება, ხოლო ძველი განაწილებით მღვდელს უნდა აეღო მანეთ ნახევარი და მთავარს კი ათი შაური.

ჩვენს მოთხოვნილებებში, მართალია, ერთი მუხლი გვაქვს შეტანილი, რომელშიც უკმაყოფილებას ვაცხადებთ წ მღვდლის შესახებ, არათუ ყველა 11 მღვდელზე, როგორც ბ. მწირი ბრძანებს, თუმცა ყველა ისინი მთავრებ-ლიაკვნების ადგილზე არიან. ჩვენგან მიზანში ამოღებული მღვდლები ვერავითარს თანაგრძნობას ვერ იწვევენ თვისი საქციელით საზოგადოებაში და ჩვენ შორისაც და ბ. მწირი კი ბრძანებს: „მთავრებ-ლიაკვნებმა აქაც უღალატეს ზომიერებას და მოითხოვეს, რომ გადაყვანილ იქმნენ თბილისიდან ყველა თერთმეტივეო“. ეს სიტყუეა: ვისგან მოვითხოვდით განა მათს გადაყვანას, თბილელ მღვდლებისგან? მღვდლებს რაც შეეძლოთ—წილის დათმობა —ეს მოვითხოვეთ და კიდევ შეგვისრულეს და მღვდლების გადაყვანა კი მათი კომპეტენციისთვის შეუძლებელი იყო და შეუძლებელს კი მათ როგორ მოვითხოვდით, და, თუ რომელიმე პუნქტი მათ უფლებებზე გარდამატებული შევიტანეთ ჩვენს მოთხოვნილებებში, მათზე მთელ სამღვდლოებას, სადაც რიგია, შუამდგომელობა უნდა აღეძრა და არათუ თვით შესერულეზინა. დანარჩენ პუნქტებზე ბ. მწირი ბძანებს, ვითომ ჩვენ ხელი ავგველოს მათზე, მაგრამ, ხელი თუ ავიღეთ, არა საბოლოოდ, არამედ იმ ჟამად. ასრულეზა და შუამდგომელობა ხომ სხვა-და-სხვა ცნების სიტყუეზია! ჩვენ ისეთ მღვდლების გადაყვანაზე გვაქვს მითითებული, რომელთაგან ზოგმა მრევლი აურია და წინანდელ მრევლში აღარ ედგომებოდა, და ზოგს კიდევ მრევლი უპირობდა გამოდევნას, ეს მათაც კარგად იციან და ისინი კი თბილისში გამოპტყელდნენ საბოლოოდ ღიაკვნებ-მთავრების ადგილებზე იმავე ადგილების მღვდელთ სჯქუებრი დახმარებით! თუ მათგანს ვისმე ბევრი შვილები ჰყავთ სასწავლოდ მოსწრებულნი და სოფლიდანკი ხელს ვერ აწვდენდნენ, ეს შეიძლება საპატიო საბუთად მივიღოთ, მაგრამ ზოგს მათგანს ცოლის მეტი არაფინა ჰყავსთ ჯერ შესანახი და რაც გინდ მწირ ალაგზე ყოფილიყვნენ, მაინც გაუჭირვებოლად იცხოვრებდნენ. მათ კი სოფელში ჰირველობა მიატოვეს; მაგალითად, ერთმა მათგანმა—კეთილმოწესრიგის ადგილიც, სკოლების მეთვალყურობასთან შეერთებული. ასეთნი თბილისში გადმოიტყუა არა სხვა გაჭირებამ, არამედ უფრო ჯადი ცხრრების სურვილმა, ეს კი ყველასაგან დასაგმობია! სადაც სამკალი ფრიალ არს, მომკალიც იქ არის საქირო! ჯვარ დაკიდებული მღვდელი ჯვარს ისხნის და შტატის მღვდელს ღიაკვნად დასდევს! ეს ხომ საჩოთიროა, მაგრამ ვინც მრევლში უხერხულად იყო, ის ამ სიჩოთირეს ადვილად აიტანდა, ოღონდ უარესი აეცდინა თავიდან. ზოგი სწავლა მოსწრებულ შვილების გულისთვის მოიწვეს თფილისში გადმოსასვლელად და ცის მანანასავით ელის აქ ალაგის მიღებას და სხეები კი, გაუჭირვებულნი, ამისთანა გაჭირვებულეზს ღობე-ყორედ ედებინან. ეს ღიდი დანაშაულია კაცთა წინაშე, იმ კაცთა, რომელნიც სოფლიდან ქალაქს ვერა სწვდებიან და უმთავრესად ამ მიზეზით შვილები უსწავლელეები რჩებათ,

ასეთნი კი მეტწილად დიაკვნებ მთავრები არიან, რომელთაც სოფლად მღვდლები ჰყვლეფენ და ქალაქად კიდე ადგილებს ართმევენ! ვაშა, მამანო!. თქვენ გავიწყდებათ მოციქულის სიტყვები: „ნუ ვინ თავისსა სარგებელსა ხოლო ეძიებნ, არამედ მოყვისსასაცა თვითოეული“. ესრეთ რა სცოდვიდეთ ძმათა მიმართ და ჰგვემდეთ გონებასა მათსა უძღურსა, ქრისტეს მიმართ სცოდავთ, ამისთვისაცა, უკეთუ საქმელი დააბრკოლებს ძმასა ჩემსა, არა ვკამო ხორცი უკუნისამდე, რათა არა ძმა იგი ჩემი დავაბრკოლო“. ამის შემდეგ იმედია თავისთავად დასცლიან დიაკვნებ-მთა რების ადგილებს მღვდლები: 1, სვეტიცხოველში მცხეთას, 2, მამადავითში, 3, ამალლების ეკლესიაში, 4, მიხეილის საავადმყოფოში, 5, ალექსანდრე—ნეველის ეკლესიაში და 6, სიონის საკათედრო ტაძარში.

საკუთრივ მ. ჯაშის წერილზე: „რა საშუალებით შეიძლება სამღვდლოების ნივთიერად გაუმჯობესება“? პასუხს ესევე სტატია შეიცავს, აქ კი ვიტყვით მხოლოდ იმას, რომ როგორც საზოგადოთ მღვდლები, ისეც მ. ჯაში ქადაგ მარტო თავისკენ ითღვის და დიაკვნებ-მთავრებს სპობს, რასაც მისგან არ მოველოდით, მაგრამ კაცი ხომ შეგნიდან არის ქრელი! რამდენი მთავრებ-დიაკვნები გამოუგდიათ მღვდლებს სოფელში წასვლისა და დაგვიანების გამო, რატომ მღვდლებმა მაშინ მრევლთაგანი არავინ დაიხმარეს, რომ ისინი არ გაეგდოთ? ახლა კი ამოებენ, რომ უჩვენოთ ყველაფრის შესრულება შეუძლიანთ, ვითომც! რაკი წილს ვედავებით, ახლა ჩვენი მოსპობაც ნებავთ: „ნახე თუ ოქრო რასა იქს, კვერთხი ეშმაკთა ძირია“!

ქაღ. ტფილისის დიაკნები და მუღავითნეები.

ჩემს ოპონენტებს ტფილისის დიაკნებს და მუღავითნეებს.

როგორც მოსალოდნელი იყო, ჩემმა წერილმა „რა საშუალებით შეიძლება სამღვდლოების ნივთიერად გაუმჯობესება“ (№ 1—2 სასულ, მოამბემ. 1906 წ.) გამოიწვია პასუხი.

ჩვენ ფრიად გვასიამოვნა პასუხმა, რადგანაც მარტო ბეჭდვითი სიტყვის საშუალებით შეიძლება ნათლად გამოირკვეს აღძრული საკითხი. მხოლოდ ერთი რამაა სამწუხარო საპასუხო წერილში: კილო: ვაი თუ მან აფიქრებინოს გარეშე პირებს—„კოკასა შინა რაცა სდგას, იგივე წარმოდინდებისო“, თორემ ჩვენ ხომ დიდი ხანია ვიცით ერთმანეთის ავ-კარგიანობა.

საპასუხო წერილის დაწვრილებით გარჩევა ბ. მწირის საქმეა (რასაკვრელია, თუ ისურვებს), რადგანაც იგი მას უფრო შეეხება; ჩვენ-კი მივცემთ პასუხს იმდენად, რამდენადაც ის შეგვეხება ჩვენ.

ბ. ბ. ოპპონენტები სრულიადაც ვერ არღვევენ ჩემს წერილს. იგინი მხოლოდ საბერძნეთიდან თუ სტამბოლიდან მოვლიან ამბის შეტყობას—მართლა არსებობს ბერძნების ეკლესიაში მედავითნეების ინსტიტუტი თუ არა? რათ არ მიუპართავთ ამავე ამბის გასაგებათ ცეტინიელ მართლმადიდებელ და ტფილელ სომხის სამღვდლოებისთვის, არ ვიცით; ალბათ ჩემს მოწინააღმდეგებს გადაწყვეტით შეუტყვიათ, რომ მათგან თავიანთების სასარგებლო პასუხს ვერ მიიღებენ.

ლიაკონ-მედავითნენი შემდურებიან: მ. ჯაშისგან არ მოველოდით, რომ ის ჩვენს მოსპობას მოინდომებდაო. შემდეგში შეიძლება მივცე სამღურავის მიზეზი, ხოლო წინა წერილში-კი მე მათი საწყენი არაფერი არ მითქვამს. მე ვამბობდი: ლიაკონობის და მედავითნეობის გაუქმების შემდეგ, „ღირსეულნი წავიდნენ მღვდლებად... იმ მთავრებმა (ლიაკონებმა) და მედავითნეებმა-კი, რომელნიც მღვდლის ადგილს ვერ მიიღებენ, დაასრულონ თვისი სიცოცხლე თავის თანამდებობაში და იმ შტატში, სადაც დღეს არიან“. რა არის აქ საწყენი? ჩვენ ვამბობდით საზოგადოთ ღიაკონობის და მედავითნეობის გაუქმებაზე და არა აწ მყოფ ღიაკონების და მედავითნეების მოსპობაზე. მგონია, ჩემი წერილიდან ეს ცხადათ სჩანს.

ლიაკონების და მედავითნეების თანამდებობათა გაუქმების შესახებ პრინციპიალურად დაყენებულს საკითხზე ჩვენი ოპპონენტები გვაძლევენ შემდეგს პასუხს: „თუ საჭიროება არ ყოფილიყო, არც დააწესებდნენ ამ თანამდებობებსო“. რომ ღირდეს, სიტვაში დაგიჭერდით. თქვენს მოსაზრებას, ბ. ბ. ოპპონენტებო, სავსებით ვეთანხმები: ლიაკონები და მედავითნეები საჭირონი იყვნენ და ამიტომ ეკლესიამ ჩარიცხა კრებულის წევრებად. ჩვენი წერილის მიზანიც სწორეთ იგივეა, რასაც თქვენ ამბობთ, ე. ი. დავამტკიცოთ, რომ ლიაკონები და მედავითნენი საჭირონი იყვნენ, გთხოვთ მიაქციოთ ყურადღება ამ სიტყვებს: „იყვნენ საჭირონი“.

პირველი შვიდი ლიაკონის ამორჩევის მიზეზი იყო ეკონომიურს ნიადაგზე მომხდარი „დრტვინვა ბერძენთა ებრაელთა მიმართ“. რადგანაც მოციქულებს არ ქონდათ დრო მუდამ თვალყური ედევნებინათ საქველ-მოქმედო საქმეებისთვის, ამიტომ „ათორმეტთა“ წინადადებით აღმორჩეულ იქმნენ „შვიდნი“ „სახმარსა ამას ზედა“. მოციქულებმა „ილოცეს და დასხნეს მათ ზედა ხელნი“ ¹⁾ და ამით მისცეს სანქცია „შვიდთა“ სამსახურს ²⁾.

„შვიდთაგან“ ცნობილია მარტო ორი: წმ. სტეფანე და ფილახე, პირველმა მიიღო მოწამის გვირგვინი ქრისტეს სწავლის ქადაგებისთვის, მეორემ მონათლა ვინმე საჭურისი. სხვანი-კი (ხუთნი) „მსახურებდნენ ტაბლებსა“.

შემდეგში ლიაკონების სამსახური თან-და-თან გაფარდოვდა, მაგ., მათი

¹⁾ საქმე მოციქ. VI, 1—6.

²⁾ რეზოლიუციები მაშინ არ იყო ხმარებაში.

მოვალეობა იყო დაეცვათ ეკლესიაში კეთილწესიერება, ედევნებინათ თვალ-
 ყური მორწმუნეთა ყოფაქცევითვის, ერიგებინათ მოწყალება, ეზრუნათ
 ქრივ-ობლების, ღარიბების და დატყვევებულთათვის, მოეგლოდ ავადმყო-
 ფებისთვის, შეემოსათ მიცვალებულნი, დაემარხათ უნათესაონი, მოგზაურნი
 და სხ. ³⁾).

დიაკონები იყვნენ შუამავალნი ეპისკოპოსსა და სამწყსოს შორის; ასრულებ-
 დნენ ეპისკოპოსის ბრძანებას, გარდასცემდნენ მორწმუნეთ მის განკარგულე-
 ასს და სხვ. ეკლესიის სიძველეთა სამწერლო ნაშთებში დიაკონები იწოდე-
 ბიან უურებად და თვალებად ხუცესთა და ეპისკოპოსთა, ხელებად წინამძღვართა,
 ანგელოზებად და წინასწარმეტყველებად ეპისკოპოსთა ⁴⁾). ამ ეპიტეტებიდან
 სჩანს, როგორ დაახლოვებულნი ყოფილან დიაკონები ეპისკოპოსებთან და
 რა ფართო წრე ჰქონია მათს მოქმედებას.

არა ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდათ ძველად დიაკონებს ღვთის მსახუ-
 რების დროს. იგინი იღებდნენ მორწმუნეთაგან შეწირულებას და გარდა-
 სცემდნენ საიდუმლოების შემსრულებელს; ზიარების შემდეგ ურიგებდნენ
 მორწმუნეებს პურსა და ღვინოსა; ამბობდნენ საკუთარს მოძღვრებას ეპისკო-
 პოსის ნება რთვით (მაგ., წმ. იოანე ოქროპ. და წმ. ეფრემ სირელი დიაკო-
 ნებად მყოფობის დროს) ანუ შედგენილს ეპისკოპოსის მიერ (მაგ., პაპი
 გრიგორი დიდის დროს). უმთავრესი მათი მოვალეობა იყო წესის დაცვა
 ღვთის მსახურების ჟამს „თუ ვინმე იჯდეს, ამხილოს დიაკონმა, რო-
 გორც ჰატრანმა, და მიიყვანოს შესაფერს ადგილს; მან უნდა ადევნოს თვალ-
 ყური ხალხს, რომ არვინ დაიძინოს, არ იხუმროს, არ იცინოს, არ ილაპარა-
 კოს“ ⁵⁾). ეკლესიაში წეს-რიგის დამრღვევთა შესახებ ოქროპირი ამბობს, რომ
 იგინი უნდა ამხილონ გვერდზე მდგომთ, და თუ ამათ არ გაუგონეს,
 მოუწოდონ დიაკონს, რათა მან შეასრულოს მათ შესახებ თვისი სამსახური ⁶⁾).
 დიაკონებისავე მოვალეობა იყო მდგარიყვნენ ეკლესიის კარებთან და თვალი
 დაეჭირათ, რომ საიდუმლო ზიარების აღსრულების დროს არავინ შესული-
 ყო ეკლესიაში ⁷⁾). გარდა ამისა, დიაკონს უნდა შემოეგლო ეკლესია და
 დაეთვალიერებია, რომ იქ ვინმე საეკვეო პირი არ ყოფილიყო, მაგალ.,
 მზვრავი, მიგზანილი ქრისტიანების მტერთაგან ⁸⁾

რადგანაც დიაკონები იყვნენ ეპისკოპოსებთან დაახლოვებულნი პირნი და
 მოქმედება მათი იყო რთული და მძიმე, ამიტომ ეკლესიაში იმათ მეტი მნი-

³⁾ მოციქ. დადგ., წიგ. მე-11, თავი 44-ე.

⁴⁾ ibid.

⁵⁾ მოციქ. დადგ., თავი 57-ე, წიგ. მე-2-ე.

⁶⁾ მოძღ. 24-ე საქ. წმ. მოციქულთასა ზედა.

⁷⁾ ლიტურღია, მე-VIII-ე წიგ. საქ. მოც.

⁸⁾ „კოსტ. საეპ. უწყ.“ № 24.

შენელობა შეიძინეს, — კიდრე მღვდლებმა. იგინი ამაყობდენ და მღვდლებს ჰატივისცემით არ ეპყრობოდნენ. მსოფლიო და კერძო საეკლესიო კრებები ყოველთვის აგონებდნენ დიაკონებს, რომ მათი ხარისხი მღვდლის ხარისხზე დაბლა სდგას, რომ იგინი უნდა ემორჩილებოდნენ ხუცებს⁹⁾.

ასეთი დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ძველად დიაკონს როგორც ღვთის მსახურების დროს, ისევე მის გარეშე. მისი უფლებანი დაკუთვლია კათოლიკეთა ეკლესიაში და ლათარინგთა სამრევლოში. მართლ-მადიდებელ ეკლესიაში-კი დიაკონს აქვს მხოლოდ არხეოლოგიური მნიშვნელობა. ეკლესიაში და სამრევლოში მას არავითარი უფლება არა აქვს: არ შეუძლია შესარულოს ღვთის მსახურება, იყოს ქრისტიანული საზოგადოების ანუ დაწესებულების წარმომადგენელი. იგი მხოლოდ ეხმარება მღვდელს; რაში გამოახატება მისი მოხმარება, ეს უკვე აღვნიშნეთ წარსულს წერილში¹⁰⁾.

რუსეთის ეკლესია დიდხანია ამჩევს, რომ დიაკონი მეტი ბარგია ეკლესიისთვის. ამისთვის 1871 წლიდან დაწყებული 1885 წლამდის შეჩერებული იყო კურთხევა დიაკონებად, ობერპროკურორის დ. ა. ტოლსტის განკარგულებით დიაკონები ინიშნებოდნენ მარტო იმ სამრევლოებში, სადაც მრევლი თითონ კისრულობდა მათს რჩენა-შენახვას. ამ ზომამ შესამჩნევად შეამცირა დიაკონთა რიცხვი და შესაძლოა მათი თანამდებობა სრულიად გაუქმებულიყო, მაგრამ „სიძველეთა“ მოყვარებებმა არ მოისურვეს ეს და დიაკონებს მიანდეს ახალი მოვალეობა. 1885 წლიდან დაიწყეს მათი დანიშნა სამრევლო სკოლების მასწავლებლებად, მაგრამ ამ ახალს სარბიელზე სრულიად უვარგისნი გამოდგნენ¹¹⁾

ჩვენ არ გვაქვს საეკლესიო საქველმოქმედო დაწესებულებანი, რომ დიაკონებს მიენდოთ ეკონომის თანამდებობა; ეკლესიაში წესის დასაცველად მრევლი ირჩევს მნათეს; ეპისკოპოსის განკარგულების შესატყობათ დაარსებულია კანცელარია; მღვდელს უდიაკონოთ შეუძლია ღვთისმსახურების და წესების შესრულება; დიაკონებმა უკანასკნელ ხანებში ისევე დაჰკარგეს თავიანთი მნიშვნელობა, როგორც რვა საუკუნის წინათ დედათ-დიაკონებმა

დედათ-დიაკონობა დაწესებულია მოციქულებისაგან. მოც. პავლე დიდი პატივისცემით ეპყრობოდა თავის თანაშემწე დედათ-დიაკონს ფიბას¹²⁾.

პირველ საუკუნოებშივე დაიწყო დედათ-დიაკონების კურთხევა ხელდასხმით. ხელდასმის დროს იკითხოდა განსაკუთრებული ლოცვა. ტანისამოსითაც

⁹⁾ იხ., მაგ., I-მ სოფ. კრებ. მე-18-ე კან.; მე VI-ე მს. კრ. მე-7-ე კან.; ლაოდიკ. კრებ. მე-20-ე კან. აჩვენებს, რომ დიაკონს შეუძლიან დაჯდეს მღვდლის გვერდზე მის მიერ ნება დართვის შემდეგ.

¹⁰⁾ „სას. მოამბე“ № 1—2.

¹¹⁾ „ცერკ. ჰვედ.“ № 45, გვ. 1833—4—1905 წ.

¹²⁾ ეპისტ. რომაელ. XVI, 1—2.

გაირჩეოდნენ სხვა ქალებისაგან. იგინი ჩაირცხული იყვნენ კრებულში¹³⁾. მათ შესახებ არის რამდენიმე დადგენილება მსოფლიო კრებათა¹⁴⁾.

დედათ-ღიაკონთა მოვალეობა იყო მოემზადებინათ ქალები მოსანათლავად, მოხმარებოდნენ ამათ ნათლისღების საიდუმლოს შესრულების დროს. იგინი დაახლოებულნი იყვნენ ეპისკოპოსთან, ემსახურებოდნენ ეკლესიაში ღვთის მსახურების დროს; სიტყვით, ასრულებდნენ ეკლესიაში და მის გარეშე ქალების შესახებ იმავე მოვალეობას, რა მოვალეობასაც ასრულებდნენ ღიაკონები კაცების შესახებ. ლაოდის კრების მე-44-ე კანონი უკრძალავს დედათ-ღიაკონებს საკურთხეველში შესვლას, მაშასადამე, მანამდის საკურთხეველში შესვლის ნებაცა ქონიათ მათ. როდის მოისპო დედათ-ღიაკონების ხარისხი, ამის შესახებ გადაწყვეტილი ცნობები არ არის. ცნობილია მხოლოდ, რომ მე-XII-ე საუკ. გამოჩენილი საეკლესიო მწერალის თეოდორე ვალსამონის დროს ეს ხარისხი უკვე მოსპობილი იყო.

დედათ-ღიაკონების შესახებ არ ყოფილა არავითარი დადგენილება, მოისპო თავისით, რადგანაც დაჰკარგა მნიშვნელობა¹⁵⁾.

ჩვენს ღვთის მეტყველს სწამთ, რომ ეპისკოპოსობა, ხუცესობა და დაკონება სწაირად წმ. ეკლესიის სამართლიანი ცხოვრებისა და მის ძეთა და ასულთა ცხნებისათვის. ჩვენ-კი გვწამს, რომ წმ. ეკლესიის სამართლიანი ცხოვრებისთვის დადგენილია სამღვდელეობა და ეკლესიას არ მოაკლდება მადლიანი ძალა ღიაკონობის მოსპობით, ეს იქნება მხოლოდ საჭირო „ამბუტაცია“, რომელიც არავითარ ტყვივლს არ გამოიწვევს, როგორათაც არავითარი ტკავილი არ გამოიწვია დედათ-ღიაკონების ხარისხის მოსპობამ, თუმცა მათ ძველად, როგორც განვიხილეთ, იგივე მნიშვნელობა ქონდათ, რაც ღიაკონებს.

(დასასრული იქნება)

მღ. ი. ჯაში.

ამბები და უნიშვნეობა

◆ მოსკოვის მედავითენი ფიფისკი და ცვეტკოვი უადგილოთ დატოვებულ და გამოორისხულ იქმნენ სასულიერო წოდებიდან მედავითენთა კავშირში მონაწილეების მიღებისთვის („ცერკ. ობშ. ჟიზნ“).

◆ ქალაქ ასტრახნის ღიაკონებმა და მედავითნეთ 19 იანვარს წარუდგინეს სამღვდელეობას თხოვნა, რომელშიც სწერენ იგინი: ჩვენი გონებრივი და ზნეობრივი განვითარებისთვის, საჭიროა მოგვეცეს საშუალება საღვთისმეტყველო საგნების შესწავლისა. რადგანაც ღვთისმეტყველება სისტემატიურად არ გვაქვს შესწავლილი, ამიტომ როდესაც ვკითხულობთ თანამედროვე ლიტერატურაში ცალკე სტატიებს, გვიჭირდება მათი შინაარსის შეგნება.

¹³⁾ მოციქ. დადგ., წიგ. მე-VIII., თავი 28 და 31.

¹⁴⁾ I მსოფ. კრება, კან. 19; IV მს. კრ., კან. 15; VI მს. კრ., კან. 14, 40 და 48.

¹⁵⁾ „კურსკ. სავბ.-უწყ.“ № 10.

ჩვენ გვსურს სწავლის შექმნა. გთხოვთ გვიჩვენოთ სიმართლისა და ცოდნის გზა. („ასტ. საეპ. უწყ.“)

აი რას თხოულობენ და უნდა თხოულობდნენ მღვდლებისაგან მათი კეშმარიტნი თანამსახურნი.

ასტრახნის სამღვდლოების კრება სრულის თანაგრძობით მიეგება დიაკონ-მედავითნეთა სურვილს და დაადგინა შემდეგს სხდომაზე განხილულ იქმნას კრებულის უმცროს წევრთათვის კურსების ანუ კლასების პროექტი. პროექტში აღნიშნულია სამი განყოფილება: 1) სამედავითნო, 2) სამედავითნო-სალოტბარო და 3) საღვთისმეტყველო. სამღვდლოებას აზრად აქვს დიაკონებისთვისაც დააარსონ კურსები. დიაკონ-მედავითნენი სთხოვენ მღვდლებს იკისრონ კურსების ზედამხედველობა და საგნების სწავლება. ღმერთმა ხელი მოუშაროს მათ („კიევი, საეპ. უწყ.“)!

ვუსურვებთ ჩვენს თანამოსამსახურეთ ასტრახნელ დიაკონ-მედავითნეებისთვის წაებამძოთ.

— რეპრესიული ზომები, მიღებული სოფლის მღვდლების წინააღმდეგ საქარქიო მთავრობის მიერ, თანახმად საერო მთავრობის განკარგულებისა, სამღვდლოებაში იწვევს უკიდურესს სამედურავს. ამ გარემოებამ პეტერბურგელები საგონებელში ჩააგდო („ეურკ. — მოზნ. ეიზნ“ № 11).

— რიგის და მიტავის არხიეპისკოპმა აგათანგელმა ერთს სამრევლოს ნება დართო ამოირჩიოს თავისთვის მღვდელი (იქვე).

— ყაზანის მთავარ-ეპისკოპოსმა დიმიტრიმ აუკრძალა ეპარქიის სამღვდლოებას 17 ოქტომბრის კავშირში მონაწილეობის მიღება (იქვე).

— ერთი მღვდელი გლეხების თხოვნით პეტერბურგში წავიდა ცდილიყო მათი საქმეების გაუმჯობესობის შესახებ. მისმა მეცადინეობამ ფუჭად ჩაიარა. როდესაც უკან დაბრუნდა, სხვათა შორის, უთხრა მრევლს: „რას უნდა გამოველოდეთ ეხლა პეტერბურგიდან, როდესაც თვით ხელმწიფეც-კი იქ არ ბძანდება, და სასახლეში უცხო კაცი ცხოვრობსო— გრ. ვიტტე“. უწ. სინოდმა ეს მღვდელი უადგილოთ დასტოვა და მღვდელმოქმედება აუკრძალა (იქვე).

Содержание № 8. Часть официальная: Копия съ письма Оберъ-Прокурора Святѣйшаго Синода отъ 10 марта 1906 за № 2258 на имя Высокопреосвященнѣйшаго Николая, Экзарха Грузіи. **Часть неофициальная:** Историческая справка по вопросу объ автокефальности грузинской церкви (Отвѣтъ г. В. Самуилову). Свящ. *К. Циццадзе*. Къ вопросу объ автокефалии. *А. Натроева*. Изъ иноепархіальной жизни. *С. Н. П.* Устройство церковныхъ дѣлъ въ Грузіи. *А. Натроева*. **ქართული განყოფილება.** რა სჭირდება საქართველოს ეკლესიას. **ქრისტიანობისა და მღვდლის ილარ.** ჯაშს. **ქალ. ტფილისის დიაკონებისა და მედავითნების.** ჩემს ოპონენტებს ტფილისის დიაკონებს და მედავითნეებს. **მღ. ი. ჯაშისა.** ამბები და შენიშვნები.

Редакторъ, свящ. *Н. Покровский*.

Редактирующій грузинскій отдѣлъ, *Ил. Перадзе*.